

№ 11.

6-42-V

ცხენის წურბელა

მოთხრობა ჩვენი გლეხების სმოკრებიდან

კ. ხვიცი-უბნელიძე.

2782

ნვს. _____

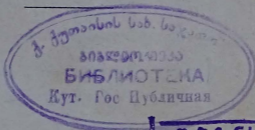
გვ. _____

სურ. _____

„ჩვენ უნდა ვშობოთ ჩვენი მყობადი,
ჩვენ უნდა მივცეთ მომავალი ხალხს!..
ი. ჭავჭავაძე.“

„ყოველი წუთი თავისუფალი დროსი
ადამიანმა სწავლას უნდა მოახმაროს!..
კონფუცი.“

ნვს.	2012
გვ.	52
სურ.	

წიგნსაცავი

ბზილისი

სტამბა ეჭეთაძე ივ. ხელაძისა.

1896

Дозволено цензурою, Тифлисъ 25 апрѣля 1896 года.

ცხენის წურბელა

ოფლელნი ორ ჯგუფად ჰყოფენ წურბელებს: ზირველ ჯგუფს აკუთვნებენ იმ კეთილ-თვისების წურბელას, რომელსაც ავადმყოფი ადამიანი დაძავებულს ადგილზედ მოიკიდებს არაჰი სისხლის გამოსაწოვად. ეს წურბელა სისხლით გაძლომისავე თვითონვე ჰშორდება ადამიანის სხეულს.

მეორე ჯგუფს აკუთვნებენ მავნე თვისების, ეგრედ წოდებულს, ცხენის წურბელას. როდესაც რომელიმე ზირუტევი—ხარი, კამეჩი, ცხენი თუ სსვა,—დაეწაფება მდინარეს ანუ გუბეს, სადაც ცხენის წურბელა მოიპოვება, ეს უკანასკნელი მათ ადვილად მოეკიდება ხოლმე ზირში. ხოლო, რაკი ერთხელ მოეკიდება ეს წურბელა ზირუტევს, ამისი მოშორება ძნელია, რადგანაც ერთი მხრიდან რომ სწოვს სისხლს, მეორე მხრიდან ჰღვრის. თქმა არ უნდა, რომ ამისთანა წურბელის გაძლომა შეუძლებელია და თუ ჰატრონი არ მიეშველა, ზი-

რუტევი მას თავისით თავის დღეში ვერ მოიშორებს...

ცხენის წურბელის მოსაგდებინებლად ხალხი ხმა-
რობს შეძვეკ საშუალებას: ჰირუტევს, რომელსაც წურ-
ბელა მოჰკიდებია, გაუკრამენ ფეხებს და წააქცევენ;
შემდეგ ჩააურთან ზირში ბლომად მარილს, რადგანაც მა-
რილის სიმლაშე წურბელას ასუსტებს, გაუღებენ ზირს
და ჯოხების ანუ ტაბიკების ტრიალით ჰურუტევს მუქ-
თახორას მოაგდებინებენ.

ზირუტევივით უვნებელ გლეხ-კაცობასაც სწორედ
ამავე დღეში ვხვდავთ: მათაც მოკიდებული ჰეავთ წურ-
ბელა, რომელსაც აგრეთვე ხოლო უკიდურესი საშუა-
ლება თუ მოაშორებს მათ, თორემ სხვა ვერაფერი. აი
ამ საშუალების მაჩვენებელია ეს წიგნი...

ვულ-კეთილი გლეხის შრომით
უქონელი გახდა მქონი;
შრომის ხვითქში მომცურავე
გახდა სულ მის შეწყურავე.

ვის გწამთ ღმერთი, მომხედვეით,
მომაშორეთ გლეხს წურბელი,
რომ ჩემმა სისხლმა ჩემივე
ერთგულად ჰკვებოს სხეული!..

ლოფელ ჯანმეტის¹⁾ ბოლოს, მდინარე ალაზნის ახლო გზაზედა, გამელელ-გამომელელის ყურადღებას იქცევდა ერთი გაძაბული (გაქიმული), ჩალა დახურული, დერეფნანი ფიცრული სახლი. ჩრდილოეთით სახლს მოდგმული ჰქონდა ფიცრისავე, და ერთი და იმავე სახურავით გადაბმული, მარანი, ხალო, მარანს იქით, ეზოს მეორე მხარეს, გადაქიმული იყო გომური, რომელსაც ზემოდან კრუხივით გადაჰფათრებოდა საძნე და საძნეს უკან—ტყრუშული საბძელი და იქვე შორი ახლო აბალანბული კალო.

მაისის თვე იყო. საძნეს ქვეშ იდგა გამომეტყველი სახის, ესე სამოცი წლის, კაცი და მჭრელი ცულით იფნის ხიდან საძნე ურმის უბე გამოჰყვანდა. მას ცალი უბე და ორი თვალი უკვე გაეთაფებინა და იქვე საბძლის გვერდზედ აფეყდებინა ცეცხლის ალზედ გარუქლულები და საქონლის პატივით გალესილები.

¹⁾ ანმეტა არის სოფელი კახეთში. მშვენიერი და მდიდარი ბუნების ადგილი უჭირავს. ანმეტაში ითვლება სამას კომლზე მეტი მცხოვრები ქართველი და რამდენიმე ჩარჩი-მჯილი სომეხი.

მზე ამოეფარა მთას და ბერომაღ, ეს იყო სახელი ამ ბერი კაცისა, თავი დაანება მუშაობას; ჩამოჯდა იქვე ძველი ურმის მორგვზედ, გამოიძრო შავი მიტკლის სარტყლიდან თამბაქოს ქისა, გამართა ჩიბუხი და მიეცა მწარე ფიქრს. ბეროს კიდევ ორი სხვა ძმა ჰყვანდა: ივანე და გიგო. თითონ ბერო რომ შინაურ საქმეებს—ვენახების, ურმების, გუთნების და მისთანების კეთებას მისდევდა, ივანე ხენა-თესვის გული და სული იყო და უმცროსი ძმა გიგო-კი ქირაზე და მარილზე დადიოდა. გიგო ადრევე გამოეთხოვა წუთი სოფელს: ის მოკლეს უღმერთო ყაჩაღებმა გუმბრის გზაზედ, როცა ის მარილზე იყო წასული. დღეს წლის თავი სრულდებოდა მისი სიკვდილის დღიდგან და აი ამაზე ფიქრობდა ბერო...

აღმოსავლეთის მხრიდან წყნარად და ფეხ-აკრებით მოიპარებოდა ბინდი, როდესაც ბეროს ძმის-წულებმა საქონელი მორეკეს ქალებიდან. ეზოში ყველაზედ უწინ ცურ გატენილი ფურები შემოცვივდნენ, მაგრამ, როდესაც მათ თავისი ხბორები ვერსად დაინახეს, მოჰყვნენ შესაბრალისი ხმით ძახილსა: „მუ-უუოოო, მუუუოოო... ფურების ბლავილზე გამოფხიზლებული ბერო წამოდგა ფეხზედ და ჩუმის ხმით წაილულლულა: „ეს ოხერი, რა დამემართა, რომ საქონლის მოსვლაც ვერ გავიგეო“, — და, იქვე კარის ვენახში მყოფ დედაკაცებს, რომლებიც ბოსტანს ჰმარგლიდნენ, გადასძახა: „მოდით, ე ფურები მოწველეთ, ცოდონი არიან!“

გომურის გამოხურული კარებიდან მოისმოდა გაბმითი ბლავილი ხბორებისა, რომელნიც საქონლის მოსვლამდინ თავისუფლად კუდ აშვერილები დაფუნდრუკებდნენ ეზოში და ახლა-კი გომურში იყვნენ დამწყვდეულნი... ორმა ხნიერმა დედაკაცმა და ერთმა ყმაწვილმა ქალმა გამოიტანეს საწველელები, რომლებშიაც იდგა ცო-ცოტა წყალი, მიუსხდნენ ფურებს, ჩამოჰბანეს ძუძუები, გადაღვარეს დანარჩენი წყალი და დაიწყეს წველა. ხარ-

ჯის გარდა, რძეს აგროვებდნენ და სდღებავდნენ სადღებებელში, რომელიც მარნის ერთ შუა კოჭხედ იყო ჩამობმული.

დანარჩენს საქონელს უკან მოჰყვა ორი პატარა მწყემსი: ერთი იყო გავლას, მოკლული გიგოს ათი წლის შვილი და მეორე — რეზო, ივანეს თორმეტი წლის შვილი. რეზომ კაკლით სავსე პერანგის უბეზედ ხელი დაიკრა რამდენჯერმე, შიგ ჩაყრილ კაკლებს ჩხაკუნნი დააწყებინა და დედას, რომელიც ფურსა სწველიდა, შესძახა: „დედი, მიყურე რამდენი კაკალი მოვიგეთ დღეს მე და გიგლამ!“

— ბარაქალა, შვილო! აგრემც დედა გენაცვლება, ე ფური დააყენე, თორემ რძეს დამიღვრის!...

წველის შემდეგ ბერომ გააღო გომურის კარები და გზა მისცა დამწყვდეულ ხბორებს, რომელნიც აჩქარებით კარში გამოკვივდნენ, გაექანნენ თავ-თავიანთ დედებისკენ და დაიწყეს ტურხედ ცხვირების ჯლახუნით და ფეხების მიწაზედ ბაკა-ბუკით წოვნა...

II.

ეორე დღეს ჩვენი პატარა მწყემსები აღრიანათ წამოკვივდნენ ლოგინიღგან, ჩაიყარეს ოც-ოცი კაკალი გულებში, ჩაილაგეს პური და გამხმარი ხაჭოს კვერები, გამოარეკეს ბაკიდან საქონელი და გასწიეს ქალებისკენ, სადაც ერთი-ერთმანეთზედ მომდევნო ბიჭები იკრიფებოდნენ და მთელს დღეს სულ მხიარულობაში და თამაშობაში ატარებდნენ. ზოგი მათგანი

ათაბას¹⁾ თამაშობდა, ზოგი სახრეებს აჯირითავებდა²⁾, ზოგი კოჭაობდა, ზოგი ქამრებიდან ბალთებს და ლილებს ისხნიდნენ, ჰსხამდნენ მიწაზე და საღებს³⁾ ესროდნენ; ვინც რამდენს გაატანინებდა სალას, იმდენს მოიგებდა და ხან-და-ხან შიგ ჭადათ-ბასაც⁴⁾ გაჰმართავდნენ ხოლმე.

შუადლის ხანი იყო, რომ დაქანცული მოთამაშეები მოუსხდნენ სარკესავით ანკარა ცივ წყაროსა, რომელიც იქვე პატარა ფერდობის ძირას გამოჩუხჩუხებდა, გაბურული ცაცხვების ქვეშ, ამოიღეს გულებიდან და კალთებიდან, ვისაც რა ჰქონდა შინადან წამოდებული, პური ზოგმა წყაროში ჩააწყოდასაბუჯბუჯებლად და დაიწყეს მადიანათ სადილის მირთმევა. პურის ქამის შემდეგ რეზომ ამოიღო გუდიდან სავაზე და უთხრა გიგლას: „წამო, წავიდეთ, წნელი მოვჭრათ ქალაში, თორემ ცარიელები რომ მივიდეთ შინ, ძია გაგვიჯავრდება.“

წამოცვიდნენ ორივენი და იქვე ქალაში შევიდნენ. გულები

¹⁾ ოთი არის პატარა ორმო, რომელშიაც მარტო რამდენიმე კაკალი ჩაეტევა. უფრო დაქვეითებულ ადგილზედ მოსთხრიან და დანიშულ ბინიდან ისვრიან კაკლებს; რამდენი წყვილიც ჩაფარდება ოთში, მეორემ იმდენი წყვილი კაკალი უნდა დაუმატოს პირველის სასარგებლოდ.

²⁾ სახრის ჯირითი. უფრო ხშირად ორნი ეჯიბრებიან ერთმანეთს. საჯირითოდ ანუ შორს გასატყარცნად გრძელ სახრეს გამოჰსჭრიან, ბოლოდან დაიჭერენ, ვისაც რომელი ხელით ემარჯვება, ცერზედ დანდობილი სახრის ბოლოს უსახელო და შულა თითის შემწეობით დაიჭერენ, უფრო უსახელო თითს-კი ანდვია სახრე. საჩვენებელი თითის საშუალებით, მაგრა დაჭერილ სახრეს გაჰკრავენ წინ. ვისი სახრეც უფრო წინ წავა, ის უნდა შეისოს მხარზედ უკან ჩამორჩენილი სახრის პატრონმა და თავის სახრემდინ მიიყვანოს მხედარი.

³⁾ სალა არის ხელის გულის ოდენა პრტყელი ქვა.

⁴⁾ შიგ-ჭიდაობა. რამდენიმე მოთამაშე ბიჭები ირგვლივ დასხდებიან; ორნი, ვისაც ერგება ჭიდაობა, უნდა წრეში შევიდნენ და იჭიდავონ. გალახულს ვისკენაც თავი ექნება, ახლა ის უნდა ეჭიდოს გამარჯვებულს.

ამხანაგებს მიაბარეს. რეზო რჩევითა სჯრიდა შვინდისა და თხილის წნელს, გიგლა-კი ნეკა დანით სხეპავდა. როდესაც ერთ კუჭრიან რცხილის ქვეშ წნელსა სჯრიდნენ, უცბათ ფრთხრიალი მოისმა.

— ჰარიქა, გიგლავ, მგონი ამ რცხილაზედ ბუდე უნდა იყო, რალაცა აფრინდა!— წამოძახებისავე დააგლო რეზომ ხელიდან სავაზე და მივარდა ხის ძირას. გიგლამაც დაანება სხეპას თავი და დაიწყეს ორივემ მაღლა ტოტებში ცქერა.

— შენ-კი დალაღმე, ბუდე დაინახე; ჩქარა ფეხი დამიჭირე, ავიდე,— წამოძახა გიგლამ.

— აბა, ბიჭო, მეც დამანახვე, სად არის ბუდე!— აქ გიგლამ გადაჰხვია რეზოს მხარზედ ხელი და თით-აშვერილი ეუბნებოდა რეზოს:

— აგე, აგე კენწერში!— რეზოს არც-კი დაენახა ბუდე, რომ გიგლა უცბად რცხილას შემოეხვია და დაიძახა: «მოდი ჩქარა, რეზო, ფეხი ამიწიე!».

— ბიჭო, ჯერ დამანახვებდი და მერე ახვიდოდი; იქნება ბუდე არც-კი არი და ისე მჯდომი გაფრინდა რალაცა იყო.

— არი, როგორ არა, მოდი შენ ფეხი ამიწიე,— და დაიწყო გიგლამ ხეზედ აფოფხვა. რეზომ ფეხი აუწია და გიგლა, როგორც იყო, აძვრა ტოტებში. მივიდა ბუდემდინ, ჩაყო შიგ ხელი, ამოიყვანა სამი, კარგა დაბუმბლოლი შაშვის ბლარტი, ჩაისხა უბეში და ჩამოიყვანა ძირს. თუმცა ბლარტების საბრალო დედ-მამა ქრიხინით თავს დასტრიალებდნენ თავიანთ მტრებს, თითქოს თავს აბრალებნო, მაგრამ ისინი მათ გარემოებაში არ შედიოდნენ.

ბალღებმა წნელის ქრას თავი დაანებეს; რაც მოჭრილი ჰქონდათ ერთად მოაგროვეს, შეკრეს ორი პატარა კონა, გაუკეთეს წნელის ყურები, წამოიკიდეს და გამოსწიეს საქონლისკენ. თუმცა მზე კარგა დახრილი იყო, მაგრამ მოუთმენარ

ყაჩაღებს ეს მოკლე ხანი მთელ ღღედ გადაექცათ და მალ-მალ მზის ჩასვლას უცქეროდნენ. მზის სხივები ჯერ ისევ მოჩანდნენ, რომ პატარა მწყემსებმა საქონელი შინისკენ გამოარეკეს.

თუმცა ბერო საქონლის მოსვლის დროს ეზოში ტრიალებდა, ნაინც, ბაღლები ეზოში როგორ შემოვიდნენ, ვერ დაინახა. დაინახა მარტო ულაგო-ალაგას გადაყრილი ნედლი წნელის კონები და გაკვირვებით წარმოსთქო: „უთუოდ იმათ თავს ამბავი არი რამეო“, — გამოტრიალდა სახლისკენ და კარებიდან დაუწყო ყურება თავის ძმისწულებს, რომლებსაც კვერცხით საესე ძველი ხოკერი, რომელიც თაროს ქვეშ იდგა, ხელათ დაეცალათ იქვე კუთხეში, ჩაესხათ შიგ ბლარტები და ზედ ხელცახოცი გადაეფარათ, რომელიც თაროზე მდგომ ძმრის ხელადას ჰქონდა დაცმული. გიგლამ მოიტანა პურის გული, ჯერ თითონ ღეჭავდა და მერე დაღეჭილ პურს სჩრიდა ძალად პირში ხან ერთ ბლარტს, ხან მეორეს და ხან მესამეს. როდესაც სამივეს დაუტენეს ჩინახვები ისე, რომ დაღეჭილი პური ყელში ამოჩრილი მოჩანდა ერთმანეთ დაშორებულ ნისკარტ-შუა, მოაკრეს ხოკერს ბაწარი და უნდა შეენახათ თუ არა, მოესმათ კარებიდან ბიძის ხმა: „რას ეშმაკობთ, ბიჭო, მანდა, რა არის მაგ ხოკერში?!“

— არაფერი, ძიაე! შაშვის ბლარტები მოვიყვანეთ ქალიდამ და ისენი ჩაესხით, — წამოიძახა გიგლამ.

— ჰაი თქვე მოუსვენრებო, თქვენა! აბა ე ხოკერი აქ მომიტანეთ და თქვენც ჩემთან მოდით, — დაუძახა ბერომ ბაღლებს და თითონაც დერეფანში მდგომ სამ-ფეხა სკამზედ ჩამოჯდა. გიგლამ აიღო ხოკერი ხელში, გავიდნენ გარეთ, დადგეს ბიძის წინ და თითონაც აქეთ-იქით შემოაუსხდნენ. ბერომ ჯერ შაშვის ბლარტები ნახა და მერე დაუწყო რეზოს და გიგლას დინჯად ლაპარაკი: „იცი, რა ვითხრათ, ბაღლებო! სოფელში თურმე შეიარაღებული ლეკები დადენილან და რომელ სახლშიაც ბაღლებს ჰნახავენ, იტაცებენ და თავიანთ ქვეყანაში მიჰყავთ“.

რეზო და გიგლა წამოწითლდნენ და ერთმანეთს შეხედეს. პატარა ხნის შემდეგ რეზომ წამოიძახა: „მე ჩემი დედ-მამა მიშველის და ჩემ თავს ლეკებს არ გაატანენ!“

გიგლა კი დაფიქრდა. მან წარმოიდგინა, რომ მარტო დედა უმამოდ ვერ დაიხსნიდა ლეკების ხელიდან, შემკრთალი ბიძას მუხლებში ჩაუდგა და უთხრა: „განა, ბიძა-ჩემო, დედა-ჩემს არ მიეშველები, რომ ლეკებმა არ წამიყვანონ?“

— აბა როგორ მოგეშველოთ, რომ თოფებით დაგვხვრეტავენ.

— ჩვენც აკი გვაქ თოფები! — მიუგო გიგლამ.

— ჩვენ თოფებს არც ერთს არა აქვთ ტალი და ჩახმახ-მოშლილები ტყუილად კედელზედ ჰკიდია, აბა როგორ ვესროლოთ?

— თუ-კი რეზოს დედ-მამა მიეშველება და ლეკების ხელიდან დაიხსნიან, მე კი თქვენი არა ვარ? მე რაღათ უნდა გამატანოთ იმ ურჯულოებს, იმათ?

— ვერც რეზოს დავიხსნით იმათი ხელიდან და ვერც შენ, — გადაწყვეტით უთხრა ბერომ გულ აჩუყებულ ბაღლებს. რეზომ ყურები და თვალები დაამკვიტა და ორივემ თითქმის ერთად წამოიძახეს დაღონებულის ხმით თვალ-ცრემლიანებმა: „განა იმ ურჯულოებს არ შევებრალებით, რომ ჩვენ დედ-მამას მოგვაშორონ? ახ, ნეტავი ჩვენც ეხლა დიდი კაცები ვიყვნეთ!

— აი, რეზო და გიგლავ, — უთხრა პატარა ხანს უკან ბერომ. — დღეს თქვენ ამ ბლარტებისთვის ლეკები ხართ. აბა ერთი ბლარტი ამოიყვანე, რეზო, და გაუშინჯე — გული როგორ უცემს! განა ეგენი არა სტიროდნენ, როდესაც ბუდიდგან ამოასხით! განა მაგათი დედ-მამა ცოტას სტიროდნენ, მაგრამ თქვენ ისინი არ შეიბრალებთ! როგორც თქვენ შესწუხდებოდით და იღარდებდით ლეკების ხელში, ისე ეგენი სწუხან და დარღობენ თქვენ ხელში; როგორც თქვენი დედ-მამა იღარდებდა თქვენ

მოტაცებაზე და დალონდებოდნენ, ისე მათი დედ-მამა დარჩნენ დალონებულიები, როდესაც ეს ბლარტები წამაასხით...

— შაშვები რომ არა სტიროდნენ, — გაოცებით უთხრა გიგლამ ბეროს.

— ხომ გველებოდნენ თავს და კრიხინებდნენ.

— ჰო, — უთხრა მოწყენილის ხმით რეზომ.

— აი ის კრიხინი არის იმათი ტირილი და ვაება.

პატარა ხნის სიჩუმის შემდეგ ჩაფიქრებულმა გიგლამ დალონებულის ხმით უთხრა რეზოს: „ხვალ ადრე გავრეკოთ, რეზო, საქონელი ქალებისკენ, ეს ბლარტებიც ისევ თავიანთ ბუდეში ჩავსხათ და გავახაროთ ამათი დალონებული დედ-მამა.

— აგრე უყოთ, — ეგეთივე კილოთი მიუგო რეზომ.

ბერომ ორივეს თავზე ხელი გადუსო და უთხრა: „ებლა ხოკერი სახლში შეიტანეთ და კარგ ალაგას დადგით, რომ კატამ არ შიავნოს და დილაზედ გამწარებული დედ-მამა, გიგლაჲ, როგორცა სთქვი, გაახარეთ.

ბალებმა ხოკერი სახლში შეინახეს და შემდეგ ჯერ წნელები დააწყეს თავის ალაგას და მერმე საქონელი შერეკეს ბაკში.

ბერომ ახლა კევრებსაც დაუწყო მზადება, რადგანაც მკათათვე მოახლოვებული იყო და მალე უნდა შესდგომოდნენ ჯერ მკას და შემდეგ ლეწვას.

III.

წვანე ბიბინა მინდვრებს და ბუჩქებ ქვეშ აქრელებულ სურნელოვან მცენარეებს ზაფხულის სიციხემ ათასნაირად

უცვალა ფერი. ჯეჯილი გადააქცია ოქროს ფრად და სავსე თავ-დახრილი თავთავი მწარედ დაღონებული ელოდებოდა ბასრ ნამგალს. დაღონებულიყო მაზედ, რომ ის, თავისი პატრონისთვის, რომლის ოფლითაც უკანასკნელ დღემდის ირწყოდა, უსარგებლოა და უნებურად ახარებს იმას, ვინც მისთვის სრულგებით არათერსა ზრუნავს. აღმოსავლეთის განთადის ნიავემა მწუხარებით სავსე თავ-თავს სასიამოვნო ამბავი ახარა: „ნუ სწუხართ! მადლი ღვთისა ბრწყინვალე მზესავით გაუწათლებს გულს ტანჯულ გლეხს“.

პირველმა რიგმა თავ-თავმა ეს სასიამოვნო ამბავი ახარა მეორე რიგ თავ-თავს, მეორემ—მესამეს და პატარა ხნის შემდეგ, ჯერ ისევ გაურჩეველ სინათლიდგან, გამოისმოდა სიხარულის მოძრაობა და ჩურჩული, რომელიც ემსგავსებოდა ზღვის დღღვას და შხუილს.

სიხარულით აღტაცებულს ყანას შეესია კიდევ აქა-იქ მუშის გუნდი, დაღესილი ნამგლები შეაჯღრიალეს ჰაერში და გალომებულგებმა დაუწყეს მკა. მთელი მინდვრები აქრელდა ქალღებით, დედა-კაცებით და კაცებით. რომელ გუნდისთვისაც შეგეხენა, დაინახავდით წინ ციყვივით მიმბტუნავ მეთაურს, რომელიც თავ-დაუზოგავად გასდევდა თავ-თავს და ზედი-ზედ ისროდა უკან ხელეულებს; მეთაურს მისდევდნენ ერთმანეთს შეჯიბრებული მუშები მკით; მათი სიმღერის გუგუნნი და სიყვარულის სიტყვები, რომლებიც იქვე ნამკალში დაფანტულ თავთავების მკრეფავ გოგოებს შეეხებოდა, ერთად შეერთებული ჰქრებოდა ჰაერში...

უფრო სასიამოვნო სანახავი იყო შრომელაშვილების (ეს იყო ბეროსი და მისი ძმების გვარი) მამითადის¹⁾ მოქმედება. ოცდაათი

¹⁾ მამითადი არის დიდ რიცხოვანი მუშათა გუნდი და მათთვის სანოვავის მომზადებულობა.

დღის ნათესი ხოდაზუნა¹⁾) მათ ერთ დღეს სულ ათეულებად აქციეს. მთელი მამითადი ორ ნაწილად იყო გაყოფილი და ისე ებრძოდნენ ერთი-ერთმანეთს მკაში, როგორც გააფთრებული ლომი—ლომს. სვის გატანისავე შაჟღრიალებდნენ ნამგლებს, დადაზხვევდნენ მხარზე ხელი-ხელს და ორ-პირული ტკბილი სიმღერით ბრუნდებოდნენ ხის ქვეშ ყელის გასაგრილებლად და დაჩლოუნგებული ნამგლების პირების მოსალესად სალესავეებით, რომლებიც იქვე ხის ქვეშ წყლით სავსე ხისავე ჯამებში ეწყო და შემდეგ ხელახლად ყანას უბრუნდებოდნენ.

ძნის ზიდვის გათავების შემდეგ, ერთ შაბათს შეება ბერომ უღელი კამეჩი კახლაში²⁾) და მოაკაბდოვა გათახნილი კალო, და შემდეგ, დედა-კაცების დახმარებით, ჯერ იმავე სალამოს და ახლა კვირის სალამოს მორწყა კარგათა.

ორშაბათს გარიჟრაჟხედ წაესია თითქმის მთელი ოჯახი კალოს, ცოტა ხანში რამდენიმე ათეული ჩამოაცალეს ერთი მხრიდგან ფრთა-მოქცეულს და ჩაშალეს კალოში. ჩაშალეს აგრეთვე ულოებიდგან მოქრილი თავ-თავი, შეაბეს ქალებიდან მორეკილი ექვს-უღელა ხარ-კამეჩი ახლად მოკახილს კვერებში და შეუდგნენ ლეწვას.

კარგა მალლა იყო მზე წამოსული, რომ ფიწღით³⁾) საქცევ კალოდგან გამოუშვეს სიცხისაგან დაღეჭებული საქონელი და საგრილებლად გარეკა პავლემ, განსვენებული გიგოს უფროსმა შვილმა, სახლის ცოტა მოშორებით ტირიფებს ქვეშ, სადაც განგებ დაგუბებული იყო საქონლისათვის სოფლის მდინარე. უღლიანი კამეჩები მაშინვე გუბეში ჩაეყარნენ, ხარები-კი ფეხზე იდგნენ.. კალოს უქციეს. მეკალოვეებმაც პატარა შეისვენეს.

1) ხოდაზუნი არის დიდი სახნავე მიწა.

2) კაბლა არის კალოს მოსაწმენდი ფიცარი, რომელიც ფარცხს წინადამა აქვს მიკრული.

3) ფიწალი არის თითებიანი ნიჩაბი.

შემდეგ გაგრილებული საქონელი მორეკეს, შეაბეს კევრებში და დაუწყეს ხელახლად პურს ლეწვა. თუმცა ბერო არა სცემდა იმ უღელ ხარ-ზაქს, რომელსაც თითონ ედგა კევრზედ, მაგრამ იმის რიხიან ხმას, სახრის დაქნევას და მათ ზურგზედ ხელის გულის წაკვრას იგივე მნიშვნელობა ჰქონდა. ირმა და მკრცხლამ მაშინვე სირბილით შემოაუვლიდნენ ხოლმე კალოს, თითქოს ერთმანეთს ეჯიბრებოდანო წინაობას. საზოგადოთ ბეროს ძრიელ ეჯავრებოდა პირუტყვის ცემა, რადგანაც ის თავის ცხოვრების გზას მათში ხედავდა. დინჯის ნაბიჯით და სმენად გადაქცეულნი მხოლოდ მაშინ დადიოდნენ ბეროს ხარ-ზაქები კალოში, როცა ის ტკბილის ხმით ჰოროველას დაჰლილინებდა:

„ჰოროველა მარცვლით სავსე თავ-თავ ჩაშლილ კალოსა,
პური პატრონს, ბზე პირუტყვ-საქონელსა;
ღმერთო, ბარაქა მიე გუთნი-დედა, ალოსა
და მარად გამარჯვება ჩვენ ტანჯულ სოფლელებსა!“...

მინამ ჩაშლილ თავ-თავს ნიჩბით საქცევს გაჰხდიდნენ და სრულიად ბზედ აქცევდნენ, რამდენჯერმე კიდევ გამოუშვეს საქონელი საგრილებლად. მზე დაეხარა. სიცხის ბული ნელდებოდა. გამოუშვეს საქონელი და პავლემ მეორე დილამდინ ქალებისკენ გარეკა. საქონლის გამოშვებისავე საბძლიდან გამოიტანეს არნადები, მოუსვეს გალენილ პურს და შუა კალოზე ერთი ნაპირიდან მეორე ნაპირამდინ ააგროვეს. ივანეს ცოლი, სამი რძალი და ორი გასათხოვარი ქალი დარჩენილ ბზის მტვერს და პურს აგვიდნენ ცოცხებით ორსავე მხრიდან აგროვებულ პურს, რომელსაც აღმოსავლეთის მხრიდან, რადგანაც ნიავე დასავლეთიდგან იყო, მოუწყეს მთელ სიგრძეზედ ხალსება ¹⁾, რომ განიავებული და გასანიავებელი ბზე ერთმანეთში არ აპრევოდათ. ჩაუმწყრიდნენ გალენილს პურს დასავლეთის მხრიდან ივანე, ბეროს შვილი

¹⁾ ხალხა არის კაკლის საბლერტი გრძელი ტოტი (ჯოხი).

ვასო და თედო და ნიკო ივანეს შვილები, თავზედ ხელსახოც წაკრულები, რომ ბზით თმა არ აჰმსოდათ და ცაცხვის ხის სუბუქი ნიჩბებით დაუწყეს ბზეს განიაგება. კუმშად მალლა ასროლილ ბზიდან წყნარი ნიავე საამურად არჩევდა ხორბალს, რომელიც შხუილით ეცემოდა ძირს და წითლად იფინებოდა დარაკრაკებულ კალოს ნახევარზედ; მეორე ნახევარი-კი ბზემ გადალესა ოქროს ფრად. ქალები მალ-მალ გადაუსურავებდნენ ხოლმე ცოცხით ხორბლიდან ჯკლდს¹). როდესაც ნიჩბები მოჰხვდა ხალხებს, განიაგების გათაგების ნიშანი იყო. ხალხები თავის ადგილას შეინახეს და ხორბალს აგროვება დაუწყეს.

ჯერ ახლად შებინდებული იყო. გაბადრული მთვარე ცეცხლის ფრად გამოიქვრიტებოდა კაკლის ტოტებიდან. პირველად კალოზე მოთამაშე ბაღმა შეასწრო მთვარეს თვალი და უცბად წამოიძახა: „უჰ, დედი, დედი, ვილაცას სახლი იწვის!“ სხვა მოთამაშე ბაღები და დიდებიც-კი მოსტყუვდნენ ამ სიტყვებით, მაგრამ მალე დარწმუნდნენ, რომ ეს ცეცხლი ახლად ამოსული ზაფხულის მთვარე იყო. ბაღებმა ისევ თამაშობა დაიწყეს; ზოგი სახრებზე გადაჯდა, ზოგი ფიწოლებზე, ზოგს ერთ-ერთი მხარე სახრესი თუ ფიწოლისა ხელში ეჭირათ და ისე ურბენდნენ, კალოს, ვითომ ცხენებით დაჯირითაობდნენ, ზოგი ცალ ფეხზე კინკილით დახტოდა დაგვილ კალოზე და გაიძახოდა:

„ას კინკილა, კინკილა, დღეს შაბათი, ხვალ კვირა!“
მას მისდევდა უკან მეორე და იმეორებდა:

„ას კინკილა, კინკილა, დღეს შაბათი, ხვალ კვირა!“.

თუმცა შაბათი არ იყო, მაგრამ იმათთვის სულ ერთი იყო, რა დღეც უნდა ყოფილიყო.

ჯერ ისევ დღის შუქი ეხიდებოდა და ეწინააღმდეგებოდა

¹) ჯელი არის გაულეწავად დარჩენილი თავ-თავის ნაწილები, რომელსაც სიმძიმის-გამო ნიავე ხორბლიდამ ვერ არჩევს.

მთვარის შუქს, მაგრამ, რამდენიც მთვარე ზევით და ზევით ცის სივრცეზე ამოკურდა, იმდენი უფრო მშვიდი ბუნებრივი ფერი მიიღო და პატარა ხნის შემდეგ გამარჯვებულმა კიდევ გაა-კაშკაშა მთელი არე-მარე.

ბერომ და ივანემ ნიკოს დახმარებით ხორბალი ჯერ ცხავე-ში გაატარეს და შემდეგ დაუწყეს ნიავეზე გასკვება¹⁾. თედო და ვასო-კი არნადებით ბზეს ხვეტავდნენ საბძელში.

თეთრ წინდებზედ ჩაცმული თალათინის²⁾ ქაღმები, განიერი, აბრეშუმის შავ პაჭიქებში ტოტებ ჩატანებული ლურჯი შალვარი, პაჭიქებზედ შემოკრული აბრეშუმისვე ფოჩებ დაკიდებული ჩახსაკრავი ნაბეჭდი სიტყვებით:

„ვარ ჩახსაკრავი ნაქსოვნი სასამსახუროდ ლომისა,
პატარძლისაგან მოძღვნილი ბერო შრომელაშვილისა,

ვინც მე პატრონს მამაშოროს მას გაუწყრეს პირი ღეთისა“, — შოლოურჯო ახალუხი, მუქი წაბლის ფერი ჩოხა და შავი თუ-შური ნაბდის ქუდი, თითქოს რაღაც სიმამაცეს უმატებდნენ ბეროს, რომელაც გახარებული დასტრიალებდა დარაკრავებულ კალოზედ დაგროვილ სისხლის ფერ პურის ხეავს.

მანამდის პურს სრულებით შეზიდავდნენ ბედელში, ვახ-შამი მზათ იყო. თედოს ცოლმა სუფრა გაშალა. მწვანე ხანძასი კიტრებით, სხვა და სხვა მწვანეულობით, თეთრი პურე-ბით და სველ-სველ ხელადებით შემოსილი და შუა კალოზედ გაშლილი სუფრა მთვარის შუქზედ სასიამოვნო სანახავი იყო. პატარა შესვენების შემდეგ ყველამ ხელები დაიბანეს, ოცამდინ ძული შემოუსხდნენ სუფრას გარს და დაიწყეს მადიანად ვახშ-მის შექცევა. ვასოს ცოლმა ხელ-და-ხელ ჩამოარიგა ჯამებით ერბო-კვერცხით შენელებული ნელლი ზღვის პირულა ლობიო

¹⁾ ხორბლის განიავება ნიხებად.

²⁾ თალათინი არის მოქნილი სამოგვენთ საჩექმე ტყავი.

ქუთაისის სა...
სამოგვენთ საჩექმე ტყავი.

და შემდეგ თითონაც მიუჯდა გვერდით თავის ქმარს. ვახშმის შემდეგ გაშალეს ლოგინი ზოგი კალოზედ და ზოგიც სახლის დერეფნის ქვეშ და მიეცნენ ტკბილს ძილს.

ლამის ნიაგი საამურად ევლებოდა თავს დაქანცულ მეკალოვეებს და მეცადინეობდა, რომ სიცხეს არ შეეშალა მათთვის ტკბილი ძილი. მთლად არე-მარეც რაღაც უსულოდ გადაიქცა და აქა-იქ მარტო ქოტის ხმა, ძაღლის ყეფა და წკავ-წკავი-ღა ისმოდა.

შორს, კავკასიონის მთის წვერიდან, მთვარის ჩასვლისავე თავი ამოჰყო კაშკაშა (ცისკარმა¹) და მოჰფინა ნათელი ლაქვარდ ცას. მალლიდან შხერი თითო-ოროლა ვარსკვლავი ემშვიდებოდა მტრედის ფერ ცას და სანთლის აღის მსგავსათ გაგრძელებული მოეშურებოდა დედა-მიწისკენ მოსასვენებლად. მამლებმა გააბეს განუწყვეტელი ყივილი, ბატებმა და იხვებმა მორთეს საქათმეში გაბმითი ყიყინი, თითქოს სცდილობდნენ პატრონს ძილი დაუფრთხონ, რადგანაც დრო იყო საქმის შედგომისა. მართლაც მათ ყველამ თავის დროზედ გამოიღვიძეს და შეუდგნენ ძნის ჩაშლას.

კარგა ხანი მოუნდნენ შრომელაშვილები სანამ ფრთა-მოქცეულებს და საბძელში დადგმულ ძნას სულ გაჰლეწავდნენ. ბელელი და კალოს პირზედ თვალ-ჩაუწყვდენელი ორმოცები სულ დაამსეს პურით. სიმინდ-ლობიოს მოსაველიც კარგი ჰქონდათ: პირველის უხვობას ამტკიცებდა ფრთა-მოქცეულებივით დადგმული სიმინდის ფუჩჩი და თვითონ სიმინდით გამოტენილი სასიმინდე, რომელიც, მალლა ბოძებზედ შეყენებული, გუმბათივით მარანს და სახლს დასცქეროდა ზემოდან; მეორისას-კი — სახლში დამწკრივებული სავსე კოდები.²)

¹) ცისკარი არის დილის ვარსკვლავი.

²) კოდი არის გამოფულურული სქელი ხის ჭურჭელი, რომელშიაც ჩადის რვა თუ მეტ-ნაკლები საწყაო კოდი.

არც ღვინის მოსავლის იმედი ჰქონდათ გაცრუებული. ხელოვნურად და ერთგულად შემუშავებული ვენახები თითქოს უფასებდნენ მათ შრომას. როგორც კარის ვენახს, ისე ბათანას¹⁾ ერთი-ერთმანეთზედ უკეთესად ესხა. განა ამ ვენახების მეტს კიდევ რასმეს ჰნახავდა სასიამოვნოს კაცის თვალი? ერთი მტევანი რომ შეგეჰამათ, მომეტებული სიტკბოსაგან ყელი ამოგებლანწებოდათ. რამდენიმე მარცვალი რომ გაგესრისნათ ხელში, ხელის თითებს ველარ მოაშორებდით ერთმანერთს და თუ დააშორებდით—სიტკბოს ძაფები გაიბმებოდა თითებს შუა..

ვენახში, შიგა და შიგ, სხვა და სხვა ხეხილიც იდგა. ატმებს ქვეშ რომ გაგველოთ, თითქოს სიბრალოლით შემოგცქერიან ბალახებში ჩამოცვივნილი მწიფე გავაზური და სხვა სახრავი თუ საპობი ატმები და გეხვეწებიანო: „ამკრიფეთ, ნუ მალპობთ, ეხლა თუ არა, ზამთარში მაინც გამოგადგებითო,“ მაგრამ პატრონები მათ ხევწნას ყურს არ უგდებდნენ, რადგანაც ისინი მათ ჩირვას და მზეზე გახმობას ვერ ასდიოდნენ...

რთვლის წინა დღეს, თავის დროზედ დარეცხილ ქვევრებს, კიდენ ამოავლეს წყალი. ვასომ და თედომ დილითვე ჩაასხეს რუვის ანკარა წყალი ურმიან ქვევრებში, შალვრების სინაბარას ჩავიდნენ შიგ და დაუწყეს ქვევრებს კრაზანით²⁾ წყლის ამოვლება. ქვევრებიდან სიმღერის, კრაზანის ქვევრებზედ შრიალის და წყლის ჰყავა-ჰყუპისგან ისეთი უცნაური ხმა ამოდიოდა, რომ რაღაც უზარ-მაზარ ცხოველის გვრგვინვას ემსგავსებოდა. უცხო ქვეყნის ვინმე რომ შესულიყო იმ დროს მარანში, ელდა ნაცემი მიიხედ-მოიხედავდა და, როდესაც ვერავის დაინახავდა, გარეთ გამოვარდებოდა. წვრილი, სარცხით დარეცხილი, ქვევრე-

¹⁾ ბითანას უწოდებენ სოფელ ახმეტის ერთ განაპირა ნაწილს. ახმეტის ბითანის ღვინო განთქმულია.

²⁾ კრაზანა—ყვითელ ყვავილიანი და ღერო-მაგარი ბალახია.

ბი ღვინის გადასაღებად იყო დამზადებული. ნარეცხი წყალი ამ ქვევრებიდან წმინდათ იყო ამოწურული ხაპირის¹⁾ შემწეობით.

მეორე ღვინისთვის შეტყობინებული შრომელაშვილების საგვარეულონი და მეზობლები შეიკრიბნენ, ზოგნი ვენახის კარებთან და ზოგნიც დერეფნის ქვეშ. ზოგს კალათა ეჭირა ხელში, ზოგს ხოკერი, ზოგს კასრი და ზოგსაც გოდორჭუჭი.²⁾ დიდით პატარამდინ შეესივნენ კარის ვენახს და დაუწყეს ყურძენს კრეფა, ერთი ჟივილ-ხივილით და მხიარულობით. აქა იქ ვაზის და ხეხილების ძირებში იდგა ყურძნის საზიდი გოდრები, რომელშიაც ხელის ჭურჭლიდანა სკლიდნენ დაკრეფილ ყურძენს. ცხრა ადლიანი ნაღი მთელი მარნის სიგრძეზედ იყო ჩადგმული; თავსა და ბოლოს ეს ნაღი სიგანით ადლ-ნახევარზედ ცოტამეტტი, თორემ ნაკლები არ იქნებოდა და სიმაღლეც შესაფერი ჰქონდა. ნაღის მნახველი მაშინვე იმ თელის ხის ნახევას ინატრებდა, რომლიდანაც ნაღი იყო გამოყვანილი. ნაღს ძირზედ თავისივე ხიდები ჰქონდა გამოყვანილი ლასტების გასაწყობად; ლასტებზედ, რომ დაწურვის დროს ტკბილს ქაქა არ გაჰყოლოდა, დაფენილი იყო ჩადუნას ფოთოლი.

თუმცა შრომელაშვილებს შუადღისას სადილი მზათა ჰქონდათ მერთვლებებისთვის—თხის ხორცი კომშით გაკეთებული და დეკეულის ხაშლამა, მაგრამ ქარვის ფერ ბუდეშურის, რქაწითლის და მწვანის კუთხლებმა და მარცვლებმა ისე დაუკარგეს მათ მადა, რომ ნახევარ ხალხს სადილი არც-კი მოჰგონებია.

ჯერ ისევ ადრე იყო, რომ რთველი გაათავეს. პირველად ბაღლები გამოკვივდნენ ვენახიდან აკიდოებით; მათ გამოჰყვნენ დედა-კაცები და კაცები. ზოგს ჩხები³⁾ ეჭირათ ხელში და ზოგს

¹⁾ ხაპირი—გოგრის ჭურჭელია.

²⁾ გოდორჭუჭი—პატარა გოდორია მსუბუქად მოსახმარი.

³⁾ ჩხა არის ყურძნის მტევნებით სავსე ტოტი.

დარჩეული საჯაგნე ყურძნით საესე კალათები და ხოკრები. კაცებმა მოიყარეს თავი მარანში; რვა მათგანმა გაიხადა ფეხთ, თეძობებამდინ აწეული შალვარი დაიბეს სარტყელზედ ბაწრით, დაიბანეს ფეხები, ჩადგნენ ყურძნით საესე ნავში და დაუწყეს წურვა. პირველად წვრილად დაიწყო ტკბილმა დენა, ცოტა ხნის შემდეგ-კი იმისთანა ჩქათა-ჩქუფით წამოვიდა ნავიდან, რომ თუ ნავის ხვრელის ქვეშ ღარის ნაპირები თიხის ალიზით არ ემადლებინათ, უთუოდ ნახევარი ტკბილი დაეღვრებოდათ. ურპიანი ქვევრიდან ამოისმოდა განუწყვეტელი ჩხრიალი. საქაქეთ გაივსო თუ არა პირველი ქვევრი, ტკბილი მეორე ქვევრში მიუშვეს.

მეორე დღეს ბითანის ვენახის ყურძნის კრეფას და წურვას შეუდგნენ. ყურძნით საესე გოდრებს ურმით ეზიდებოდნენ, რადგანაც სახლზედ კარგა მოშორებით იყო ეს ვენახი. დაწურვის-სავე ყველა ქვევრებს ზომიერი დედა მისცა ბერომ და დანარჩენი ქაქა-კი ერთ ქვევრში შეინახა. ტკბილის დაღუღების და დაღვინების შემდეგ ბერომ ჯერ ზედაშის ქვევრები აავსო ღვინით ალავერდის, თეთრი გიორგის და შუამთის¹⁾ სახელობაზედ, ხოლო დანარჩენი სხვა დამზადებულ ქვევრებში გადაიღო.

IV.

რომელაშვილებს თავ-თავის დროზედ არც ღვთის თაყვანის ცემა ავიწყლებოდათ. მუდამ წელიწადს მიდიოდნენ ხან თეთრ გიორგის, ხან ალავერდს და ხან-გამოშვებით სხვა ეკკლესიების დღეობაში. ასე იყო ახლაც: ალავერდობის

¹⁾ განთქმული სალოცავებია კახეთში.

დღისთვინ შება ვასომ დაბარგებულ ურემში ყვეარი ხარ-კამ-ბეჩი, ჩასხა შიგ სახლობა და გაუდგა ალავერდის გზას. ბერო და ივანე ურემს ცხენებით მისდევდნენ უკან და ურემის ბოლოზედ გამობმულ კურატს ხან ერთი უჯავრდებოდა და ხან მეორე, რომ ურემს ფეხ და ფეხ მიჰყოლიყო.

მანამ ალაზანს გავიღოდა და ალენის მინდვრებს გაუდგებოდა, შრომელაშვილების ურემი შეუერთდა სხვა გადაჩარდახებულ ურემებს, რომლებიც გამწკრივებულნი აგრეთვე ალავერდისაკენ მიდიოდნენ. სადილობა გადასული იყო, როცა მლოცველები ალავერდს მივიდნენ. ვასომ შეაყენა ურემი ეკლესიის დასავლეთის მხრით ერთი თუთის ხის ქვეშ; გადარეკა იქვე მინდორში საქონელი და დაავალა რეზოს და გიგლას, რომ ყური ეგდოთ, თითონ-კი ბარგს დაუწყო ჩამოლაგება ურემის ბოლოსთან გაშლილ ფარდაზედ. სხვათა ბარგთა შორის იყო ღვინით სამსე ტიკიცი; ეს ღვინო იყო ამოღებული იმ ზედაშის ქოცოდან, რომელიც შარშანდელი მოსავლიდან დააყენა ბერომ.

მოხუცებულებმა, სალამოს ლოცვა და მეორე დღეს წირვა გულის წმინდით მოისმინეს და ეხვეწებოდნენ ღმერთს ქვეყნის მშვიდობიანობას; ვასო-კი მოუთმენლად ელოდდა წირვის გამოსვლას და ჩვეულებრივ თავად-აზნაურობისაგან ქიდაობის გამართვას, რადგანაც უფრო საფალავნოდ იყო წამოსული.

— მე და ჩემმა ღმერთმა, ზურაბ, ისე ჩემი გაჩენა არ გამხარებია, როგორც შრომელანთ ვასოს ნახვა გამიხარდა იმ ხალხში,—ეუბნებოდა ქიდაობის დაშლის შემდეგ თავადი ვანო გულადაძე ერთს თავის მეგობარს.—მოვკარი თუ არა ხალხში თვალი, მაშინვე დავბლუჯე; გულით მინდოდა კიდევ მენახა იმისი ფალავნობა და უთხარი თუ არა—აბა, ვასო, დღეს უნდა მასახელო მეთქი, მომიბრუნდა ღიმილით და მითხრა: მისახელებიხარ და კიდევაც გასახელებო... .

— მე ვიცი გაგექცეოდა აი,—მიუგო ზურაბმა;—რა და-

ჭერა უნდოდა, მგონი თითონვე ნატრობდა, ნეტა ჭიდაობა გამისახელოს ვინმეო; არ ვიცი იმისი ხასიათი: ჭიდაობას რომ დაინახამს, გაციებულევით ძაგძაგს დაიწყებს ხოლმე.

— ჩემი თქმა იყო, ზურაბ, და იმისი გატიტვლება: ხელად დაიხადა ქალმები, ჩოხა-ახალუხი და პერანგი, ჩაიკო ტიტველა ტანზედ მარტო ჩოხა, შემოიკრა ქამარი, შემოიკალთავა და დამკლავებული, მშველივით გადაერია განში და დაიწყო თამაშობა. ძმობას გფფიცები, ზურაბ, რომ ერთი იმისი გასვლა დაარწმუნებდა კაცს, რომ გამარჯვებული დარჩებოდა; იმის ჩასხმული ტანი, თეთრი, ბალნით მოსილი მკერდი, მსხვილი წვივები, ძარღვიანი მკლავები და მოცინარი სახე ხომ აშკარად ამტკიცებდნენ, რომ მტერს გამირულად დაუხვდება. დაინახა თუ არა ვასომ მოწინააღმდეგე, პირიქითელი ფალავანი, ფიცხლავ შემოუტრიალდა და გაექანა იმისკენ; თუმცა პირიქითელსაც ვაჟკაცობა ეტყობოდა, მაგრამ გალაღებულმა ვასომ ხელის ჩავლებსიავე, ერთი ორჯელ დაიბღერტა, უგდო კისრული და ისე გაშალა წინა, როგორც საქალმე შოლტი. გალახვისავე შექნეს კიჟინა და დაიძახეს: „გაუმარჯოს, გაუმარჯოს ახმეტელს! გაუმარჯოს შრომელაშვილსო!“

რამდენიმე ხელი ჭიდაობა კიდევ იყო იმის შემდეგ, ნეტა იმათთვის მაინც გეყურებინა, ზურაბ!

მეტის მეტი ლხინით გაატარეს მლოცველებმა მთელი დღე; ერთი მხრიდან რომ გლახკაცები სუფრულს მღეროდნენ, მეორე მხრიდან დაირის და მუზიკის ხმა მოისმოდა, ცოტა მოშორებით კიდევ, მწვანე ფანჩატურებიდგან, გამოისმოდა კახური მრავალქამიერ და შიგა და შიგ სადღეგრძელოების დროს ტუშის ცემა; ფანჩატურს ქვეშ ქეიფობდნენ ვანო და ზურაბი თავისი მეგობრებით. ფანჩატურს იქით ერთი სოფლის გლახკაცებს მოეყარნათ თავი, სათამაშო სიმღერას მღეროდნენ და ზედ ტაშს აყოლებდნენ; ხან თითო და ხან ოროლნი გადმოდიოდნენ და, თითქოს

შეჯიბრებულები, თამაშობდნენ. დროებით გამართული ღუქნი-
დან გამოისმოდა არღნის ხმა და მოქეიფების ყაყანი; ესენი
იყვნენ თელაველი დახლიდრები. ჯერ კიდევ დღე იყო, როდე-
საც ათი ათასობით კაცმა და ქალმა დასტოვეს ალავერდის მინ-
დრები...

V.

ოვლით თეთრად გადაპენტილი კავკასიონის მთის
წვერები მარმარილოს სვეტებივით მისცემოდნენ
ლავერდ ცას. ჩრდილოეთის სუსხიანმა ნიაჟმა მეტად ცუდათ
იმოქმედა ბუნებაზედ და დროებით მისცა იგი ძილს. ორსავე
მხრივ მთებიდან შავად არუქლული ხეები ნეტარებით დასცქე-
როდნენ სოფლებს, რომლებსაც ჯერ კიდევ სიცოცხლე ეტყო-
ბოდათ, მაგრამ იმას-კი აღარ კითხულობდნენ, ნეტარებისა იყო
ეს სიცოცხლე, თუ მწუხარებისა. მზემაც მოაკლო თავისი სი-
ხოვლე მიძინებულ ბუნებას, თითქოს იმიტომ, რომ არ დათენ-
თილიყო, ძარღვებში არ მოშვებულყო და გამოღვიძებისავე
მხნედ შესდგომოდა თავის აყვავებას. არ იყო მოკლებული
მზის სითბოს მხოლოდ მყუდრო ადგილები, სადაც გამოდიოდ-
ნენ მოსახლენი და ერთმანეთთან ლაპარაკში და ხელსაქმეში
ერთობოდნენ.

შრომელაშვილებს საუკეთესო მყუდროდ ჰქონდათ ამორჩეუ-
ლი საძნის წინა კედელი, კალოს პირას, სადაც ხშირად უფრო
სადილს შემდეგ გამოდიოდნენ ხოლმე.

ერთ დღეს ბერო მარტოკა იჯდა მყუდროზედ და თავისთვის
ქალმებს ასხამდა. მზე ერთი შუბის ტარზედ-ლა იქნებოდა, რო-

დესაც ივანე მოუჯდა ძმას და მწუხარების სახით დაუწყო ლაპარაკი:

— ოჰ, ღმერთო ჩემო, რამდენი უსამართლობა ტრიალებს ამ ჩვენ სოფელში და რამდენ ვაი ვაგლახს ვეწვეით ჩვენი ცხოვრების გულისთვინ: გუშინ წინ ჩამოეტანათ თუ არა საწყალი პავლე ორბედაშვილი ტყიდან, მაშინვე შესდგამოდნენ სამარხის თადარიგს. ჯერ გაეგზავნათ მღვდელთან კაცი, რომ მეორე დღეს ასულიყო დასამარხად, მაგრამ იმას უარი შემოეთვალა; ამდგარიყო და თითონ ნიკო ჩასულიყო. გულ-ხელ დაკრფეილი მწუხარე კაცი თურმე რამდენს ეხვეწა მღვდელს—ძმა დამიმარხეო, მაგრამ ის იმის გარემოებაში არ შესულიყო; იმის მაგიერ, რომ გამოეკითხა მიზეზი უეცარი სიკვდილისა და ნუგეში ეცა გამწარებული ძმისთვის, მღვდელს ერთი ალიაქოთი აეტეხნა და ლანძღვა დაეწყო. შარშან საწყალს, რომ ცოლი მოუკვდა, ცოტა რამ სამარხი დარჩენოდა მისაცემი და ის მეეგონებინა, — მანამ ძველს და ახალს სამარხს არ მამიტანო, მე შენი ძმის დამარხავი არა ვარო, თუნდ მატლიც დაეხვიოსო. გაბოროტებულ კაცს გამოეველო პეტრუხასკენ და იმისთვის შეეჩივლა ყველა თავისი გაჭირვება. ღმერთმა უშველოს, ისევ ის შესულიყო საწყალი კაცის გარემოებაში: ნისიებს გარდა, კიდევ ერთი თუმანი მიეცა იმ პირობით, რომ წლის თავზედ ერთი თუმანი ჩეხარებინა და რვა კოდი პური სარგებელში. ნიკო მაშინვე უკან დაბრუნებულიყო და ღვდლისთვის სამარხი მიეტანა. უჰ! ან-კი რო მკოდნოდა, რომ ისეთი საზარელი სანახავი იყო საწყალი კაცი, სწორედ რომ არ წავიდოდი: ხე ზედ მკერდზედ და თავზედ დასცემოდა და ისე გეეჭყლიტნა, რომ ხელებზე და ფეხებზე თუ-ლა იცნობდი, რომ ადამიანის გვამი იყო, თორემ სხვა იმას კაცის სახისა აღარა ეტყობოდა-რა. საწყლის სიკვდილს უბრალო შემთხვევას აბრალებენ: იმას რომ შარშანდელი ვალი სულ მოეშორებინა, ის დღესაც ცოცხალი იქნებოდა, მაგრამ

საწყალი თავისი უბედურობის გამო სულ ვერ გასწორებოდა პეტრუხას და ამასაც საყვედური ეთქო. ამ საყვედურზე თურმე რალაც ძალას დემორჩილებინა, საწყალი კაცი სრულებით უძრავად გამხდარიყო, კრინტი ველარ დაეძრა; სწორედ ამ დროს, სოსია მონაშვილს პეტრუხა ფულის სარგებელში შეშის მოტანას სთხოვდა და პველესაც პეტრუხას გულის მოსაგებად ეთქო: ნათლი! სამ ურემ შეშას კიდევ მე მოგართმევ იმ კვირიაო. პველე, მართლაც, მეორე დღესვე შესდგომოდა შეშის მზადებას და თითონაც თან გადაჰყვა საწყალი.

— ბევრი მაგისთანა უსამართლობა ტრიალებს აქ, ჩემო ივანე, მიუგო ბერომ. არც თომა ღვდლისგან არის მაგისთანა მოქმედება გასაკვირვალის, აი რათა, ყური დამიგდე! მაგის მამა, ნესტორ მოსიშვილი, დიაკვნათ იყო ამ ჩვენ ღვთის მშობლის ეკლესიაში. შუათანა ოჯახი ჰქონდა. სიკვდილის შემდეგ მას დარჩა ქალ-ვაჟი. ქალი უფროსი იყო და თომა უმცროსი. დედამ მალე გაათხოვა ქალი, თომას-კი პატარაობიდანვე დააწყებინა წერა-კითხვა და უნდოდა ისე გვევარჯიშებინა, რომ თავის დროზედ მამის ადგილი ჩაეგდო ხელში. პატარა მაიზარდა თუ არა და თავზედ ხელი მაისო, დედის სიყვარულს სრულებით ყურს აღარ უგდებდა, გაანება სწავლას თავი, აიღო ხელში თოფი და დაიწყო ნადირობა კურდღლებზედ, ხოხბებზედ, მტრედებზედ და სხვებზედ; იმდენი ღმერთმა მე მიშველოს, რამდენიც მას ახლად დაბადებული კურდღლის ბაჭიები დაეობლებინოს, მაგრამ უფრო მომეტებულ დროს-კი დუქნებთან ატარებდა; გლეხ-კაცებს გაჭირების დროს შუამავლად უდგებოდა ვაჭრებთან და უკანასკნელების სასარგებლოდ სწერავდა ბარათებს და პირობებს ჯარიმებით; თითონაც მოწმად უდგებოდა, რომ ესა და ეს კაცი მოვალეა, რომ თავის დროზე ჩაგაბაროს თავნი და სარგებელიო. თუ ვინიცობაა რომელიმე მოვალე რაისამე გარემოებით ვადაზედ ვერ გადხდიდა ვალს, მაშინ მოვალე თომას სირცხვილ-

ში შეჰყვანდა, თითქოს თავდებად ის დასდგომიყოს, აცვლენებდა ბარათს და ერთი თუმნის მაგივრად, რომელიც პირველად ვალად აიღო ჯარიმით და სარგებლით, სამ თუმანსა სწერდა; ამნაირად ვალს ვალი ემატებოდა. სარგებელი თუმანზედ რვა (თუ მეტი არა) კოდი პური სხვა იყო; სიმინდს, ლობიოს ტკბილს და სხვას ამის კვალად იბრიდა. ალბად ვაჭრებიდან სარგებლობა ექნებოდა რამე, რომ ისე ერთგულად ჩალიჩობდა. ამისთანა უკულმართი ცხოვრებით თომამ თავის ოჯახს მაინც ბარაქა ვერ მოჰკიდა. რასაც შოულობდა ღუქნებშივე ჰხარჯამდა. ისე გამოიქნა შუაკაცობაში, რომ ვისთინაც შეგეკვცონა, კისერს მატეხინებდა. მუშაობას სრულებით აღარ კადრულობდა. გაბოროტებულმა დედამ ცოლი შართო: იქნება სახლს ხელი მოჰკიდოსო, მაგრამ როგორღაც ღუქნის დაზვისათვის თავის დანებება უძნელდებოდა. ბოლოს მაინც ცოლის და მოხუცი დედის რჩევა მიიღო, რადგანაც თითონაც იგრძნო, რომ ამისთანა ცხოვრება საბოლოოდ არ გამაადგებოდა და ეკკლესიის მნათედ დადგა. ხან და ხან დიაკვანს ეხმარებოდა ხოლმე და ბოლოს-კი მაინც იმისი ადგილი ჩაიგდო ხელში. გაიარა რამდენიმე წელმა. ღვდელი ძრიელ მოხუცებაში შევიდა და გადაყენებას უპირებდნენ. ამ ნაირმა შემთხვევამ თომას აფიქრებინა, რომ იმ დღიდანვე მეცადინეობაში შესულიყო და როგორმე იმ მოხუცი ღვდლის ალაგი ჩაეგდო ხელში. თომას მიზანი მაშინვე პირადი სარგებლობისა იყო და მარტო ცარცვა-გლეჯაზედ ექირა თვალი. უფრო-კი იმიტომ მოიწადინა ღვდლობა, რომ ბძანებელი მამა გამხდარიყო და ჯიბეებისათვის განზედ გეეწივნა. სწორეთ ღვდლის გადაყენების დროს თომა ქალაქში წავიდა და რამდენიმე თვის შემდეგ ანაფორით მობძანდა ღვთის-მშობლის ეკკლესიის კარზედ.

ღმერთო, ნუ მიწყენ-კი და არ ვიცი, რა გზით ჩაიგდო იმან ეს ადგილი. არა! ღვთის წინაშე, გამოქნილი-კი იყო, და

აი ასე, ოდესმე შუაკაცი და ჩვენი სოფლის მწერალი, დღეს ჩვენი მამა და მოძღვარი გახდა.

იმდენი ღმერთმა ჩემ ჯანს უშველოს, რამდენიც მაგას უზიარებელი კაცი მეეკლას! სულთ-მობრძავის პატრონი რომ მოვიდეს უდროვოდ და სთხოვოს, მამაო, ღვთის მადლის გულისთვის წამობძანდი, ავადმყოფი მიზიარეო, მითომ თავი შეიწუხოს და წაჰყვეს! მე არ მოგიკვდე, რომ ადგილიდანაც არ დაიძვრის.

— აქამდინ სად იყავ შე, წუწკო მატანტალო, — შეუტევეს საწყალ კაცს.

— ეხლა სად უნდა ვეხეტო ამ ლამეშიო, დილაზე ამოვალ და ვაზიარებო. კიდევ კარგი, თუ გასძლო ავადმყოფმა მეორე დღემდინ, თუ არა და უნდა გადაიკვალოს უზიარებელი. ან ჯვარის წერაში, ნათლობაში, თუ სახლის განათვლაში ისე როგორ იქნება, რომ, მანამ ძველს არ გაინაღდებდეს, იმან თავისი მოვალეობა შეასრულოს! სრულებითაც არა. ერთ დავიდარაბას და ალიაქოთს აუტეხს საწყალ კაცს. მითომ დავიჯერო, რომ თომა ღვდელს არ ესმის თავისი მოვალეობა? განა იმისი მოვალეობა პირადი სარგებლობა არის, როგორც კერძო კაცისა? სრულებითაც არა! განა თავისი პირადი სარგებლობის გულისთვის უნდა დაივიწყოს შინაარსი ღვთის სიტყვისა — გიყვარდეს მოყვასი შენი, ვითაარცა თავი შენი! — რატომ ამ სიტყვებს არ გვიქადაგებს, რომ ამ სიტყვების გამგონმა ამოვიფხვრათ გულიდან შურის-ძიება და მტრობა? რატო არ გვარიგებს, რომ ეს ჩვენი დღევანდელი ცხოვრების მიზანი, „ყველა თავისთვის“, ამოვიფხვრად გულიდან და სრულებითაც დაივიწყოთ იგი, რადგან არაფერ სარგებლობას არ გვაძლევს და როგორც ვხედავთ უფრო ვუძღურდებით და ბოლოს ისიც შეიძლება მოხდეს, რომ ამისთანა მიმართულებამ დედამიწის ზურგთან გაგვასწოროს!? რატომ იმას არ გვასმენს, რომ გლახაკობა ერთმანეთის ზრუნვა-

ში ვიყვნეთ, ერთმანეთს ძმურად ვუყურებდეთ, ისე ვირჯებოდეთ ერთი ერთმანეთისთვის, როგორც ჩვენი თავისთვის და ყველას ერთი მიზანი გვქონდეს სახეში, ის მიზანი, რომ ჩვენი ნაწვავ-ნადაგი ჩვენვე გვახარებდეს და არა სხვას, ჩვენი სიმდიდრით ჩვენვე ვსარგებლობდეთ და არა სხვა?! იქნება იმას ჰგონია, რომ ჩვენი ერთობით მას დააკლდება რამე? მერწმუნე რომ არა! რომელი მრევლიც ღონიერია, ღვდელიც იმ მრევლისა ღონიერია. იმის სიმდიდრეს რაც არა მიემატება-რა, ხომ არა დააკლდება-რა! ან არა და ერთხელ შეძენილი სიმდიდრე რა საშვილიშვილოდ დარჩება! ბევრს უნახამ მდიდრის შვილი, რომ მამის სიკვდილის შემდეგ მშვიერ-მწყურვალს და ტიტველ-შიშველს უვლია. ღვდელს შეუძლიან უძლოური, ზნე და ხასიათ დაცემული მრევლი მამობრიული რჩევით და დარიგებით გაამხნეოს, ღვთის და კაცის სიყვარული ჩაუნერგოს გულში და ფეხზედ წამოაყენოს. რად უნდა ჰქონდეს ღვდელს მარტო თავის სარგებლობაზედ ზრუნვა, როდესაც მრევლიდან ყველა საცხოვრებელით — სახლით, სასმელ-საქმლით, ფულათ, შეშით, საქონლით, და სხვა ყველაფრით უზრუნველია. რატომ თავის მოვალეობას, როგორც ეკუთვნის, ისე წმინდად არ ასრულებს?

არა, ჩემო ძმაო! ჩვენ რომ გულშემატკივარი პატრონი გყვანდეს, ასეთი დაბეჩალებული-კი აღარ ვიქნებოდით. უპატრონობის ნიშანი არალი ჩვენი მოხელეების მოქმედება? ხომ თითონ შენი თვალით უყურებ, რა ხეირსაც აყრიან, ვისაც დაიბრიყვებენ! კარგი პატრონი, მე არ მოგიკვდე, მაგათაც ფრთებს შეაკვეცამდა.

მამასახლისს რომ ჰკითხო, რათ არი სოფელზედ ვალი? მოგიგებს: რა ვქნა, შენი ჰირიმე, ბევრი იმისთანა საწყალია სოფელში, რომ მქადიც-კი ენატრებაო, რა უყოთ, ხომ არ ჩამოვახრჩობთ! მაგრამ თავიანთი სარფის გულისთვის ნაკლებ დღეს არც საწყალ კაცს აყრიან. ფოშტი ფულის, თუ სხვა ბევრის

გადასახადს, ერთი ორად ახდევინებენ. მოხელეები პირველად, თუნდა თვალი ადევნე სხვა დროს, იოკიმე მწარბედაშვილს მიუცვივიან, იცინან, რომ ისეც ბედისგან ზურგ ნაქცევი, მათ მონაობას გაუწევს. კარგი, თუ იმ დროს მოსავალი ჩაკლებული აქვს, ან კიდევ შეჭხედეს თავიანთ ღმერთს და აღროვეს; თუ არა და სად რა უნდა იშოვნოს ამ უღრო-უღროს, როდესაც საწყალ კაცს ხელში არა უჭირამს-რა? რაკი მოსულნი დარწმუნდებიან, რომ იოკიმეს საშუალება არსაიდანა აქვსო, გულადათ შედიან იმის სახლში და იგრეც შიშშილით, თუ სხვა მრავალი გაპირებით დაწიოკებულ წვრილ შვილს, დაუწიოკებენ, წამაავლებენ ხელს რაც მოჰხვდებათ: თოფს, ქვაბს, ფარდაგს, ბარს, თოხს და მთარბევიანებენ ღუქნისკენ, სადაც მცირედ ფასში აგირავებენ და იმასაც იქვე გამოჰხარჯავენ ერთმანეთის დღეგრძელობაში და გამარჯვებაში და შემდეგ ბარბაკით გასწევენ თავიანთ სახლებისკენ. საწყალაჲ კაცმა-კი უნდა თავში ქვა იცეს, გირაოც მეღუქნისგან თითქმის ახლის ფასად დაიხსნას და სახელმწიფო ვალაც გადაიხადოს. მემრე საიდან? რომელი თანხიდან? სოფელში ვინ რას მისცემს? უნდა ამოიჩაროს საწყალმა ილიაში ჯოხი, ჭლრეჯით და ხვეწნით ისევ რომელსამე მეღუქნეს მიჰმართოს, რომ მან მოსავლამდინ გადასახადი ფული ასესხოს. მეღუქნესაც მითომ გული ეწვის და განაზებით ეუბნება: „რას იზამ, ჩემო ძმა! ხემწიფის ვალს გადახდა უნდა, იღბალი გქონია მე და ჩემმა ღმერთმა, რომ ეხლა მოხველი, თორემ პატარა ხნის შემდეგ გროში რომ გეთხოვნა, გროშს ვერ მოგცემდი, იცი? თელავში ბიქსა ვგზავნიდი სავაქროთ, აი!“—იმას რა ენალვლება, თუ სახემწიფო ფულთან საწყალს მოხელეების გასატყრომიც ვალად აქვს გამხდარი. სამი ოთხი თვის განმავლობაში ერთ თუმანში აძლევს იმოდენა სარგებელს, რომ თავის დროზედ გაიყიდოს ეს სარგებელში მიცემული პური, ტკბილი თუ ღვინო, ქერი, სიმინდი თუ ლობიო, თავნს ერთი ორად

და სამათაც გადააქარბებს. თუ მოხელეებს მეგეგუნებათ დროს გატარება, უგირაოთაც ქეიფობენ ხოლმე საწყალი გლეხკაცის ხარჯით, ან რა საჭიროა იმ დროს გირაოები! რომელი დახლი-დარი ეტყვის იმათ ქეიფზე უარს, როდესაც მთელი სოფლის ბატონები ისინი არიან!..

ღმერთმა ყველას მშვიდობა მისცეს, ჩემო ივანე, და ამ მედუქნეებს, რომ მოგვაშორებდეს ვინმე, ამაზედ მეტ სიკეთეს თავის ღღეში ვერას დასთესამდა. აი ის კაცი იქნებოდა ჩვენი ნამდვილი მამა. რა გაქირებაშიაც ღღეს გლეხკაცობაა, სულ ამ ვაქრების ბრალია. ჩვენისთანა სათნო, უმანკო და კეთილი გულის პატრონ ხალხში ამათთანა ღრძო გულის, მეზობლის შეუბრალებელი და გაიძვერა კაცი-კი არ უნდა ტრიალებდეს, იმისთანა კაცი უნდა ტრიალებდეს, რომელიც თავის თავს არ ეკუთვნის, ეკუთვნის სოფელს და ერს, რომელთა შორის დაბადებულა და აღზდილა. მაშინ მერწმუნე, ჩემო ივანე, რომ ჩვენი ტანჯვა-წვალებით და ოფლით მონაგარი სიმდიდრე, ჩვენ საკეთილდღეოთ იქნებოდა მოხმარებული, არც სათხოვრად გვექნებოდა საქმე გამხდარი და ყველა მამულიშვილს, როგორც ეკუთვნოდა, ისე ვცემდით პატივს. ბოღმა მკლავს, როდესაც მართალს ჭ გულით და სულით წმინდა კაცს, რომელსაც თითქოს ღმერთი გვიგზავნისო, ამ სოფელში მშვიერსა ვკლავთ იმიტომ, რომ ჩვენი ცარცვა-გლეჯა არ შუიძლიან და მართა ჩვენ კეთილდღეობაზედა ზრუნამს. იქამდინ არ ვაცლით, რომ მან თავისი ღვთიური გრძნობით დაიმსახუროს იგეთივე ყურადღება ქვეყნისა, როგორიც დაუმსახურებია ერთსა და ორს ჩვენი ქვეყნის შვილსა.

აი კული სად მეწვის, ივანე, შენ თითონ მიჰხვდები. თავდაპირველად პეტრუხა რა ახმეტაში ჩამოვიდა, რა ქონების პატრონი იყო, თუ გახსოვს? როგორც გუბე ზღვასთან არ შეედრება, ისე პირველი ქონება ჩვენი პეტრუხასი მის ღღევანდელ ქონებასთან არ შეედრება. მაშინ პეტრუხა შიშველა ფე-

ხით და დაგლეჯილ-დაფლეთილი ატარებდა—ლილას, კეცს, რა-
ღაც წვრილ-წვრილ ლილეებს, საპონს და სხვა. ისეთი აბანძული,
ჩამომხმარი და ტერ-მიხილი დადიოდა, რომ იმის სიბრაღულით
კაცს თვალები წყლით გემსებოდა. დღეს-კი მაგის ქონება მთელ
სოფელს აკვირვებს. მამულიც ბევრი შეიძინა. მაგის ბედელში
და მანანში მთელი სოფლის მოსავალი—პური თუ ღვინო შინა-
ხება; ალბად საჭიროდ ჰხედავს, რომ ისეთი ფართოები წამოქიმა.

აჲ, ივანე, თვითონ ჩვენ რომ ვიფიქროთ, სად მიდის
ამოდენა სიმდიდრე და მოსავალი სოფლისა? მოსავლის ჩაკლე-
ბის დროს ყველა გლეხ-კაცი მადლობელია ღვთისა, ზამთრის
პირში-კი დუქნის დაზაბებთან ატუზულა გლეხი და ელრიჯება
გადალმიელ მედუქნეს, მიშველე რაჲმე, შენი ქირიმე, ცალშვილი
მშიერი მიწყდება!

ვისი ბრალია ახლა? საჭიროებისა და უპატრონობისა, ჩემო
კარგო! დედაკაცს რომ ერთი ორ შაურიანი თავზედ მოსახვე-
ვი მოუნდება, მაშინვე დუქნისკენ მივბრუნდები. ან რა ქნას, თაე-შიშ-
ველა ხომ არ ივლის. მეტი ღონე არ არი, უნდა ნისიად წა-
მოიღოს დუქნიდან ერთ კალათა ყურუნად, ან ჩარეკა ღვინოდ.
ის-კი აღარ იცის საწყალმა დედაკაცმა, რომ პეტრუზას კალა-
თა და ჩარეკი რთელამდინ გოდორყურად და ჩაფიან დოქად
იქცევა, რადგანაც რამდენათაც მეტ ნისიას გამოიტანს დუქნიდან,
იმდენად მეტი უნდა გადაიხადოს. გულ-კეთილი და უხვი გუ-
ლის გლეხი თავის წლიურ მოსავალს რომ თვლით დაინახავს,
ულეველი წყარო ჰგონია; მაშინ ჩაფი—ჩარეკად და კოდი ლიტ-
რად ეჩვენება ხოლომე და თითქოს ერთმანეთს ეჯაბრებიანო,
ისე უმარჯვებენ მთელი გლეხ კაცობა ახალ მოსავალში პეტ-
რუზას ბედელს და მარანს. ან რა ქნან, როდესაც ჩვენი ბედი
უკულმა ტრიალებს. განა საქართველოს მიწა-წყალი, რომელიც
სხვათა ქვეყნებს შორის, როგორც გამიგია, სამავალითო მზა-
რედ ითვლება, ჩვენსავე ბედკრულ შვილს უნდა ჰქონდეს? ნუ-

თუ ჩვენი ქვეყნის ბუნების შესაფერ კვეყნებშიც ჩვენსავეთ და-
ბაგრული გლესკაცობაა? არა მგონია. ჩვენი დღევანდელი მდგო-
მარეობა, კიდევ გავიმეორებ, უპატრონობის ბრალია.

მართლა! ამ უპატრონობაზედ მამაგონდა ის პირუტყვთა
მფარველობა, რომელიც მე ქალაქში გავიცანი. აქამდის არ მით-
ქვამს შენტვის და, რაკი სიტყვამ მოიტანა, ეხლა გეტყვი, აბა
ყური დამიგდე:

შარშან მისში მამულის თაობაზედ, რომ ქალაქში ვიყავი
სასამართლოში, ხომ ვერაფერი გავარიგე: როგორც თელავში
გადაგვიწყვიტა მოსამართლემ, ისე დამტკიცებულობო ბორო-
ტაძის სასარგებლოდ. იქნება იმ ოჯახ დასაქცევმა ვეჭიღმა ისე-
თი რამ წამამაროშინა მოსამართლეების წინ, რომ ის გახდა მი-
ზეზი ჩვენი მამულის წაგებისა, თორემ ღმერთთა მოწავე და მთე-
ლი სოფელი, რომ განსვენებულმა მამაჩემმა იმ მამულში სულ
ათათ თუმნიანები ჩაუთვალა ხელში იმის მამას.

გაბოროტებული რომ დავბრუნდი უკან, ვარანცოვის ქვიტ-
კირის ხილიდან მტკვარში ვიყურებოდი. ხიდის ქვემო მხრიდან
წყალი დონეთ მიდის და იმ დონეში მეთევზე ბადეს ესროდა;
ი მარჯვენა დალოცვილი იმნაირად ჰშლიდა ბადეს, რომ სარქვე-
ლივით ეხურებოდა წყალს. ბადეც, როგორც ეტყობოდა, კაი
ხელით იყო ნაქსოვნი და კენჭივით იკარგებოდა წყალში. მეთევზეს
ცდამ ტყუილად არ ჩაიარა: მეორე სროლაზედ, დაბღერტა თუ
არა ბადე, პატარა ხნის უკან რაღაცამ გაჰკრა; მაშინვე ვთქვი
ჩემ გულში, რომ აი თევზი გაება მეთქი; ბადე ჯერ სულ
მიუშო მეთევზემ და შემდეგ მძიმედ გამოცურება დაუწყო და
ბოლოს სულაც გამოიტანა რიყზედ. საბრალო ჭანარი, ესე სამი
ციდა იქნებოდა სიგრძით, ბადეში გახვეული ხან თავს ანარც-
ხებდა რიყის ქვებზედ და ხან ბოლოს; გახარებული მეთევზეც
ხან ერთ მხარეს მოუჯდებოდა ბადეს და ხან მეორეს თევზის
გამოსახსნელად. მეთევზის ყურებაში სულ დამავიწყდა ჩემი

დარდები. ამ დროს რაღაც ხმაურობა მომესმა ხიდის ყურიდან; მოვბრუნდი თუ არა, ხალხის ჯგუფი დავინახე და მეც მიუახლოვდი, მაგრამ რომ პირდაპირ წამოვსულიყავ ის-კი ემჯობინებოდა.

ერთ მდროგეს თურმე კოკლი, ფეხ-შახვეული ცხენი შეება დროგში, ზედ შესათფერი საპალნე დეედო და ბაზრისკენ მიჰქონდა. მდროგეს დაჰხვედროდა ვიღაც სამსახურის კაცი, რომელსაც ხოჯრის მსგავსი შავი ქუდი ეხურა, ტანზედ გცვა კალთებ შემოჭრილი ღ გულზედ, ორივე სახელოებზედ ღ ბოლოზედ ორპირად ოქროს ღიღებ დამწკრივებული სერთუკი; სერთუკ ქვეშ ნაბუქ თოვლივით გაყინული ჰერანგი, შავი შალღარი და დაპრიალე-ბული ფეხსაცმელი, დიდ თანამდებობის კაცს ამსგავსებდა. იმის, გაქუცული ქერა წვერით და დაწვეპილი უღვაშებით, მოსილს სახეს, რაღაც სობრალული ეტყობოდა. შეეყენებინა მდროგე და ეუბნებოდა: „ავადმყოფ პირუტყვს რათ სტანჯამო! აპი შე უღმერთო, შენაო, როგორ უნდა ატაროს ამოდენა საპალნე ამ კოკლმა ცხენმაო.“ საწყალმა შემინებულმა მდროგემ უთხრა: „ზორჩენილი აქეს ბატონო! ცოტათი-ღა კოკლობსო; ეს ერთი კვირაა სახლში მიბია; ამ ფეხის გულისთვინ გუშინწინ ნალბად-თან მყვანდა. დავადღვინე: უკანასკნელი ნასესხი სამ აბაზ-უხალ-თუნი მივეცი; დღეს დავხედე, რომ უკეთა ჰქონდა და გამო-ვიყვანე ლუკმა პურის საშოვენელადაო“... პირუტყვთა შემბრა-ლებელი მოუბრუნდა იქვე მდგომ ათის თავს და უბრძანა: — „ეს ცხენი აქ ახლო-მახლო გამოუშვი სადმე და „პოლიციაში“ წაი-ყვანე, მეც იქ მოვალო“. მდროგემ, არ ვიცი, ქართველი იყო, თუ სომეხა, უფრო-კი სომეხსა ჰგვანდა, ან რა მეკითხებოდა, ვინ იყო, სულ ერთია, ორივენი ღვთისა და ერთი კაცის შვილები ვართ, მოიხადა ქუდი და დაუწყო ხვეწნა: „შენი ქირიმე, ბატონო, ნუ მიზამ მაგ საქმეს, ნუ ამაღამებინებ ჩემ ავადმყოფს ცოლს ჩემ ლოდინ ში თვალს; ეს ორი კვირაა სველი ლუკმა არ უნახამ თვალით,

ძუძუთა შვილს ღაჟღაჟითა ვჰყირპამთ, ძილით შინც გამოიკვე-
ბოსო; ორი უფროსი დედას შაჰბლავიან—პური გვშიანო; მომე-
ცი ნება, რომ პატრონს ჩავაბარო საქონელი და სახლისკენ
გავეშლრო: გვეციები მალალ ღმერთს, რო ეს ცხენია ჩვენი
შამულ-დედული; მე უფრო გული მიკვდება ამისთვის, ამის შემ-
ყურავნი ვართ ხუთი სული ადამიანი, როგორ არ უნდა გაუფ-
თხილდე, მაგრამ რა ვქნა, აბა სხვა ცხოვრების გზა მიჩვენე შენი
ქირიმე და სულ შენი ფეშქაში იყოს ეს ცხენიო“... მოვალეო-
ბის წმინდად აღმასრულებელი მიუბრუნდა ათის თავს და გაუ-
მეორა: „ეხლავე შეასრულე ჩემი ბრძანებაო!“ თითონ-კი შამოატ-
რიალა ხელში ჯოხი და გაუდგა გზას. ფერ-მკრთალი და
თვალე მორღვეული მედროგე მწუხარების სახით მიუბრუნდა
თავის ცხენს და უთხრა: „შე, ოხერო! გომურში რომ შშიერი
მომეკალი, ხომ არავინ მკითხამდა,—რად მოჰკალ ეს საბრალო
პირუტყვიო“...

მეტი ყურება აღარ შემეძლო და მაშინვე წამოვედი. მე
სრულებით ვერ მივხვდებოდი ამ ამბავს, თუ ჩემთან მდგომს
კინტოს ყველაფერი არ აეხსნა ჩემთვის...

აბა, ჩემო ძმაო,—მიუგო ივანემ ბეროს;—შენ ვაიძახი
უპატრონონი ვართო, შამბრალებელი არა გგყავსო. თუ კი
იმოდენა ქალაქში იმ საწყალ კაცს პატრონი არ გამოუჩნდა, ამ
მიყრუებულ სოფელში რომელი გულშემატკივარი მოგიბძანდე-
ბა, ჰა?

— მაგას-კი მართალს ამოვ, ივანე,—დაღონებულის კილოთი
უთხრა ბერომ. მე მარტო ჩვენი თავი მეგონა უპატრონო, მაგ-
რამ თურმე ქვეყანაზედ ყველა საწყალი შრომის მოყვარე და
სვინიდიისიერად მოპოვებულ ლუკმის მქამელი უპატრონონი
ყოფილან! რატომ არ დაარსდება ქალაქში იმისთანა საზოგადოე-
ბა, რომელიც პირუტყვის მაგივრად იმისთანა შრომის-მოყვარე
კაცი დაიფაროს გაჰირვებისაგან, როგორიც არიან ის ქალაქის

მედროგე და ჩენი საწყალი მუშა გლახ-კაცი! გაქირვებული კაცის მთარველი საზოგადოება რომ ყოფილიყო ქალაქში, ის მედროგე თამამად მივიდოდა და ან ცხენის სყიდვას სთხოვდა, ან კიდევ ფულს გამოართმევდა და თითონ იყიდდა ცხენს; მაშინ იმ ავადმყოფ ცხენსაც შვება მიეცემოდა და პატრონსაც, რომელიც წვრილ-წვრილად გადაიხდიდა თავის შრომით ვალს.

მე იმას კი არ ვამბობ, ივანე, რომ იმ პატრონსან კაცს არ უნდა მიექცივნა ყირადღება ცხენისთვისა-მეთქი; არა, უთუოდ საჭიროა პირუტყვის ტანჯვასაც მიექცეს კაცის ყურადღება, მაგრამ იმ შემთხვევაში, როდესაც მართლა უღმერთოდ ექცევა კაცი პირუტყვს. აი, მაგალითად, ჩემი ერთი უღმერთობაც გიამბო:

ხუთმეტი წლისა ვიქნებოდი, რომ ერთმა უცხო კატამ ჩვენებს თავი მოაბეზრა: ხან კვერცხებს სჭამდა საბუღარში, ხან ერბოს, ხან ყველს იპარამდა და ხან რას. როგორც იყო დავიქირე და მაგრა შაუკარი ფეხები. მოკვლა მინდოდა, მაგრამ ვერ მოვახერხე; ბოლოს მამივიდა ფიქრში იმის დახრჩობა. მაშინვე გადავჯექი უბელო¹⁾ ცხენზედ, ცალ ხელში საცხვირე მეჭირა და ცალ ხელში-კი პარკში ჩასმული კატა. შამოვქუსლე ცხენს და გავწიე ალაზნისკენ. მისვლისავე ამოვიყვანე პარკიდან კატა და შიგ შუა მორევში-კი გადავტყორცნე. საბრალო ბევრი ატრიალა წყალმა, ხან დააყურყუმელაფა, ხან მალლა ამაგდო ზე მე კი იმის ტანჯვას სიამოვნებით ვუყურებდი: ფეხებ შეკრული გველივით იხლანებოდა წმინდა წყლის მორევში; როდესაც წყლიდგან ამოჰყოფდა თავს, დაქანცულ თვალებს მაშინვე მე შამამანათებდა ხოლმე, თითქოს შველას მთხოვდა. ახ! აბა მაშინ სად იყო იმამა ცხონებული, რომ თავის ჯოხით ზურგზედ ტყავი არ ამოძრო! თუ იმისთანა წვალებით არა, იმის მოკვლა არ შეიძლე-

¹⁾ უბელო—შეუკახმავი.

ბოდა? ერთი ცხელი ტყვიო და იმისი ჯანი! კატის დაბრჩობა-
ზედ გავაბი ლაპარაკი და რაც უნდა მეთქო ის-კი ველარ ლევა-
სრულე...

VI.

მ ექვსი წლის წინად პატივცემულმა ი—ნე რ—მა
მასწავლებელმა, თელავში გამართა საზოგადო დუქა-
ნი და სოფელ კურდღელაურში—სასოფლო ბანკი. ბანკისა
სწორედ გითხრა, არა ვიცი—რა, დუქანმა-კი, მცირე ხანში ერთი
ათად იმატა. მანამ საზოგადო დუქანი გაიმართებოდა, თურმე
ყველაფრის სიძვირე იყო თელავში და მის მერე-კი ყველაფრის
მაზანდამ ძალიან დაიწია. დიდი სიკეთე მოუტანა თელაველებს
საზოგადო დუქანმა. მე რომ თელავში ჩავდიოდი, რაც სასყიდელი
მქონდა ოჯახისთვის, ყველას იქ ვყიდულობდი ხოლმე იაფად და
სვინიდისიან ფასად. ამ დუქნის სიკეთე კიდევ იმით დავინახე,
რომ ორ ყმაწვილ ქართველ კაცს, რომლებიც შიგა ტრიალებ-
დნენ, ვაქრობა დააწყებინა, თუმცა თავდაპირველად ამ ხელობას
დიდათ თაკილობდნენ.

სულით და გულით მინდა, ივანე, რომ ამ სოფელშიაც
დაეარსოთ როგორმე საზოგადო დუქანი და გავავებინო ჩვენ
გლექკაცობას იმისი სიკეთე, რომ ეგება ამ უღმერთო არა კაც
ვაქრების ხელიდგან გავნთავისუფლდეთ, მაგრამ იმისი-კი მეში-
ნიან, რომ მტრებმა თელავის დუქანსავით ბოლო არ მოუღონ,
რადგანაც გაუნათლებლები ვართ, ავ-კარგისა არა გვესმის-რა
და ერთი უკუღმართი, მითომ ნასწავლი და გულ-შემატკივარი
ვინმე ყველას ყელებს დაგვქრის და ხრამში გადაგვყრის.

თელავის დუქანი სწორედ უმანკო არსება იყო. ერთგული
პატრონი და მამა ჯერ თავიდან მოჰსხლიტეს მას და შემდეგ

შეუდგნენ ცარცვა-გლეჯას. მემრე ვინა? იმათ, ვისაც, ვითომც, უფრო გული უწოდა; ჩვენსავით გაუნათლებლები-კი არ იყვნენ: ყველას, ვითომ, საზოგადო საქმის გულ-შემატკივარს, საქმარისი განათლება ჰქონდათ მიღებული, უფრო ბევრი მათგანი მასწავლებლები იყვნენ და აბა ეხლა შენ წარმოიდგინე, ივანე, ჩვენ ხალხზედ რაღა იმედი უნდა მქონდეს, რომ თუ როგორმე დაარსდა ახმეტაში საზოგადო ღუქანი...

არა. მე უნდა სხვა ღონის-ძიებას მივმართო და ჩვენ გლესთა შორის ისეთი საზოგადოება შევადგინო, რომ იმათი დარღვევა შეუძლებელი იყოს და საუკუნოდ გადაიქცეს სოფლის უძლეველ ციხედ; წლითი-წლობით მატულობდეს ეს საზოგადოება და იქამდინ მივადეს, რომ მთელს სოფელს, როგორც ერთ კაცს, ერთი მიზანი ედოს გულში, მიზანი ყველას ბედნიერებისა და დღეგრძელობისა.

აი ჩემი ღონის-ძიება და ნეტარება ეს არის და შესაძლებელი იქნება თუ არა ამისთანა საზოგადოების დაარსება, ამასაც ეხლავე გეტყვი: ამ სოფელში სამოცი კომლი გლეს-კაცი მაინც იქნება სრულებით ლატაკი და უქონელი. ეს გლეს-კაცები, რომლებიც ცოლშვილით დიდ გაქირებაში და საცოდაობაში იმყოფებიან, მარტო იმისთვის, რომ დღე-დღეულად იოლად გამოვიდნენ, იბრძვიან და იტანჯებიან კვირა უქმითაც-კი, არამც თუ საქმის დლით. ესენი დიდის სიხარულით რომელსამე მებატონესთან მოჯამაგირეთ დგებიან დღიური ლუკმის გულისთვის, ისიც თუ დაიყენა ვანმემ. აი, ივანე, ამ საწყლების, არაფრის მქონე გლეს-კაცების შეერთება მინდა გულით და არც მგონია, რომ ძნელი იყოს. შეერთებისთვის და ერთმანეთთან მტკიცედ შეკვრისთვის საჭიროა, რომ პირველად მარტო პური მისცეს კაცმა მათ შემწეობა, რაც ამ ერთ წელიწადში ეყოფათ. თუ ვინმე მადლიანი და გულშემატკივარი გამოგვიჩნდა და გვითხრა: „აჰა, ძმებო, ეს მცირედი ფული, თუ მაგისთანა ერთობის

განძრახვა გაქვთ, გაიმართენით საქონლით, ურმით, გუთნით და ყველაფრით რაც საქიროება გქონდეთ თავდაპირველად ზე იმუშავეთ ძმურად, მაშინ ხომ, თქმა არ უნდა, დაწყობაშივე დაგვირგვინდება ეს ჩემი განძრახვა. საძოვარი იყოს, თორემ საქონელი საიდგანაც იქნება გამოჩნდება, თუ არა და ამ სამოცმა კაცმა, რომ შაერთონ თავიანთი ქონება, უძრავი და მოძრავი ისე, რომ მათ ცალკე საკუთრებად აღარაფერი ჰქონდეთ დარჩენილი და ყველა ეს ქონება გადასცენ ანუ დაუმტყიცონ მოძმეთა საზოგადოებას, რომელსაც ყველა ჩვენთაგანი ჩვენვე სასარგებლოდ ემსახურება, საქმე აღვილად ვაკეთდება. ჯერ-ჯერობით თავთავიანთ სახლებში იღებებიან როგორც ეხლა დგანან, მხოლოდ შემდეგში-კი მოაწყობენ შეძლებისა და კვლად ახალ უკეთეს სახლებსაც. ზოგს ამ საწყალ გლეხკაცებთაგანს ხომ იცით ერთი დღის ვენახი აქვთ, ზოგს ნახევარი დღისა შამოლობილი; თითქმის ერთი საყენი მიწა ირგვლივ ძეძვის თუ ჯარჯის ღობისაგან ტყუილად იხაფრება; მაშინ ეს ღობეები საქირო აღარ იქნება. ეს შეერთებული მოძმენი თავიანთ შორის ამიარჩევნ რვა გამოცდილ და წინ დახედულ კაცებს; ერთი რვათაგანი ამათი ამორჩევით იქნებოდა მოძმეთა თავი. ამ რვა კაცს ეწოდებოდა გამგეობა ძმობისა. მოძმეთა გამგენი ერთმანეთის თანახმობით აიღებდნენ თავადაზნაურთა მამულებს, რომლებსაც შემდეგში, თუ გაყიდვა იქნებოდა, შაისყიდებდნენ კიდევ. დას-დასად დაყოფილნი შაუდგებოდნენ ხენა-თესვას, გაერთებული ვენახების და ბაღების შემუშავებას, მკალეწვას, ნახირის მოვლას, ტყეში შემის დამზადებას და გაყიდვას, საერთო დუქნის თაობაზედ ქალაქში წასვლა-მოსვლას, ქირავნობას და სხვას.

დედაკაცებიც მიჰყვებოდნენ შეერთებულის ძალით ქიაობის მოყვანას და სხვა-და-სხვა ხელ-საქმის კეთებას. ძალ-ღონის მომატების თანაბრად გამგენი მოკადინებოდაში იქნებიან გააუმჯობესონ მოძმეთა ცხოვრება სახლით, ავეჯეულობით, ჩაცმა-

დახურვით და ქამა-სმით. მოსავლის და მონაგრის ჩამბარებელი იქნება მოძმეთა დუქანი, რომლის გამგენი ზოგს ამ ჩაბარებულს, საჭიროების კვალად ფულად აქცევენ და იყიდიან იმას, რაც მოძმეთათვის ცხოვრებაში საჭირო იქნება.

დარწმუნებული ვარ, რომ ხუთი ექვსი წლის შემდეგ იმდენი საშუალება გვექნება, რომ ჯერ-ჯერობით ერთი ნასწავლი შევადგე დავიჭიროთ და შეუდგეთ რიგიან ხენა-თესვას, ვენახების კეთებას, ფუტკრის მოშენებას, ბაღოსნობას, საქონლის მოშენებას და სხვა ყველაფერს. ეხლა რომ სეტყვა და ნაცარი გვიოხრებს ყანას და ვენახს, მაშინ კართოფილს, ბოლოკს, ფუტკარს, კიოაბას, სარძეო საქმეს და სხვას ამისთანებს რას დააკლებს!

იმისი იმედისა მაქვს, ივანე, რომ ეს ჩვენი ძითომ შამძლე გლებ-კაცობა, რომლებიც სასაცილოდ აიგდებენ ჩემ სურვილს, დაინახამენ თუ არა მოძმეთა ძალას და აღმატებას, სიამოვნებით შამოგვიერთდებიან. სხვა არა იყოს-რა სასამართლოებში ტანტალს და ვეჟილებისგან ცარცვა-გლეჯას მაინც მოვრჩებით. მოძმეთა გამგენი იქნებიან ყველას პასუხის მგებელნი: სახემწიფო ხარჯისა, ბეგრისა თუ სხვისა. მოძმენი თქმა არ უნდა ყველანი მუყაითად იქნებიან თავ-თავიანთ საქმეზედ, რადგანაც მოშორებულები იქნებიან ყოველ-გვარ უსიამოვნებას. ეხლაც მოვალენი ვართ, რომ კვირა-უქმე წმინდათ შავინახოთ, მაგრამ გაჭირება ნებას არ გვაძლევს; მაშინ-კი ყველას დრო გვექნება, რომ კვირა-უქმე ქრისტეს სწავლისამებრ წმინდათ შევინახოთ. ამისთანა ცხოვრებაში გული გაგვიხალისდება, მოვიგონებთ უწინდელ დოღობას, ბურთის და სხვა თამაშობას...

— ეგ ყველა კარგი, ჩემო საყვარელო ძმაო, მეც აგრე მგონია, ვიბედნიერებთ, იმიტომ რომ, როგორც ეხლა ვხედავთ, რომელ ოჯახშიაც რამდენიმე ძმა ერთი მიმართულებით ირჯებიან, ყველგან ამისთანა ოჯახი ღონიერია და, რასაკვირველია, სადაც სამოცი და სამასი კომლი კაცი ერთი ოჯახის შვილებივით

იქნებიან და იშრომებენ, იმათი ქონება დღით გაიზრდება და არა წლითა. მაგრამ სამწუხარო ის იქნება, ბერო, რომ თუ ერთმა მოძმეთაგანმა იფიქრა: ღვთის მოწყალებით ეხლა ყველა უზრუნველი მაქვს, შრომაზედ ხელს ავიღებ და ჯანს შევასვენებო, ვაი თუ, სხვებმაც აიღონ იმისგან მაგალითი, მაშინ ხომ ამაზე უარეს დღეში ჩავცვივით! ან კიდე, ერთმა ჯან-მთელმა და შრომის-მოყვარე მოძმეთაგანმა ვინმე სუსტ აგებულობის ან მოხუც დაძაბუნებულ კაცზედ მიგითითა და გითხრა—ჩემი შრომით ეგრად უნდა ვარჩინოვო,—აბა მაშინ ამ გარემოებას რას უშველი?

— არა, ივანე, მოძმე მაგისთანა საქმეს ვერ ჩაიდენს, იმიტომ რომ მოძმეთა გამგეთ თვალი ეჭირებათ ყველაზედ. თუ რომელსამე მოძმეს შაატყეს ცუდლუტობა, შენიშენას მისცემენ, და მასთან დაარიგებენ, რომ გაისარჯოს. ვერც სუსტი კაცის წინააღმდეგ იტყვიან რასმე იმიტომ, რომ იმ სუსტ აგებულობის კაცსაც იპლენ საქმეს გააკეთებინებენ, რასაც ერთი ჯან-მრთელი კაცი გააკეთებს. მაგალითად: ეს უღონო კაცი რომ არ იყოს, ხომ უნდა მუშა კაცი მოსცდეს ღამე—მეზრობაში, ნახირში, უღოს გლეჯაში, ძნის ზიდვაში, ვალეწვის დროს კვერზე დგომაში და სხვა ამ ნაირ საქმეებში. ისეთი მოხუცი და დაძაბუნებული კაცი როგორ იქნება, რომ ჯოხის აქნევა მაინც არ შეეძლოს; ამისთანა მოხუცს მზეზე გასახმობათ გაფენილ პურის ხორბალზედ თვალის დაჭერას მაინც მიანდობენ, რომ ქათმებს არ ააკენკინოს. თუ ესეც აღარ შეეძლება, მაშინ აღარც დიდიხნის შესანახი გაუხდებათ, და არც მგონი თქონ რამე ამისთანა მოხუცზედ იმიტომ, რომ ყველანი იმის დღეს მოელიან. სხვა არა იყოს—რა ამათთანა ხალხის გატანა ჩვენთვის სახელი იქნება.

ესეც-კი უნდა გითხრა, ივანე, რომ ჩვენში სხვა აზრის კაცის მიღება არ შეიძლება, რადგანაც მოსალოდნელია, რომ

იმათმა რიცხვმა გადაჭარბოს ჩვენი აზრის კაცების რიცხეს და მაშინ ხომ უარეს დღეში ჩავეცივით: ჩვენზე ბატონობას მაინდომებენ და ისევ ბატონ-ყმობა ჩამოგვიყარდება. მადლობა ღმერთს ჩვენ ქვეყანაში ბევრი იპოვება კეთილი და საზოგადო საქმისთვის თაე-განწირული ნასწაველი კაცი, რომელსაც გულით და სულით უნდა ჩვენი სიკეთე. ჩვენ მოჰმეთა მოთავის თანამდებობაზედ რომ ამისთანა კაცი ამოვიჩიოთ ხოლმე, უფრო ბევრს სიკეთეს გვიზამს და საჭიროებასაც ბევრს დაგვანახებს. მამულების შეძენა და ბაღების სწავლა-განათლება, რასაკვირველია, საეაღდებულო იქნება ჩვენთვის.

მატანში ¹⁾ ხომ იცი ივანე, რომ ნახევარი გლახკაცობა სულ სომხობა არი: ისინიც-კი, საწყლები, ჩვენსავეთ ტანჯვას არიან მიცემულნი; თუ ჩვენმა მოჰმეთა ერთობამ, როგორც იმედი მაქვს, გაიმარჯვა, მაშინ უთუოდ საჭირო იქნება იმათ ხაფანგი დაუგოთ, აგება ისინიც გამოვიყვანოთ დღევანდელი გაჭირებიდან.

— ხაფანგი, კაცო, ტურები ხომ არ არიან,—უთხრა ივანემ ბეროს; თუ ხაფანგით ფეხებს დაამტვრევ, ი რალა გაჭირებიდან დახსნა იქნება?

— გამოყურყურებული ხომ არა ხარ! მე ის მინდა ესთქვა, რომ ისინი და ჩვენ ერთმანეთს დაუახლოვდეთ; მოჰმითა ერთობის ქონება ნებას მოგვცემს, რომ ჩვენი ქალები იმათზედ დავათხოვოთ და იმათი ქალები-კი უქრთამოთ ჩვენ ვითხოვოთ...

უჰ! ლაპარაკში გავეებით და ველარა გავიგეთ-რა დაღამებისა, წამო სახლში წავიდეთ, ივანე, თორემ სიცივემ აპიტანა...

¹⁾ მატანი—სოფელია ახმეტასთან ახლო მდებარე.

VII.

აჩაღებული კერის მარჯენიე დაფენილ ფარდაგზედ, ტახტის წინ, ისხდნენ რძლები და ქალები; ზოგნი ამტყრედნენ კაკალს და ზოგნიც არჩევდნენ. დარჩეულ ნიგოზს ერთბაშად ჰყრიდნენ კეცში, რომელიც იდგა ცეცხლზედ და ჰშუშამდნენ. ზედადგარს ქვეშ ცეცხლის ალი კეცის ძირს ერთიანად სცემდა და ახურებდა. დაშუშულ ნიგოზს გვერდით მდგომ ვარცლში ჰყრიდნენ და ფილთაქვით საწეწეგ¹⁾ ჰნაყამდნენ; მათ უკან ტახტზედ მძიმეთ მოკეცილები ისხდნენ დედამთილები; იქვე ტახტზედ ეძინათ ბაღლებს. გიგოს ცოლი, ქვრივი, დაჩეჩილ მატყლის ფთაფებს ართამდა, ორნი-კი, ბეროს და ივანეს ცოლები, წინდებსა ჰქსოვდნენ. ბერომ და ივანემ სახლში შესვლისავე ხელები მოიფშენიტეს ცეცხლზედ და შემდეგ მარცხნივ ტახტზედ ჩამოსხდნენ. დედა ბოძზედ მიკრული ირმის რქის ტოტებში გადებულ პატარა ფიცარზედ დადგმული ლურჯი სანათი ძლიესდა ბეუტავდა ბოლისგან. სახლში სრული სიჩუმე იყო. დრო-გამოშვებით, კაკლის მტყრევის შეწყვეტისავე, მოისმოდა თითის ტარის ბზუილი და ხრუტუნე კატისა, რომელიც იწუხა დედა ბოძის უკან მარილის ქვების ყორეზედ დაფენილ დათვის ტყავზედ.

ბერო სიჩუმეს დაჩევეული არ იყო, მიუბრუნდა ივანეს და უთხრა:

— აბა, ივანე, გამოცანას ვიტყვი თუ გამაიცნობთ, ყველამ-კი ყური დამიგდეთ.

— ერთი რამ უცხო ფრინველი

¹⁾ წეწვანი — დანაყილი და დამარილებული ნიგოზია.

²⁾ ფთილა — გაჰენტილი და საჩეჩლით დამზადებული ხელის ოდენი დართული მატყლია.

ფეხს არ იღებამს ინითა,
არცა სკვამს მარილიანსა.
არც დაითვრება ღვინითა;
ვინც წიგნი იცის მიხედება
ძანი რ-აე და ი ნითა.—

— ქარი!—მიუგო ივანემ.—

ბერომ გაიცინა და სიცილით უთხრა: „ქარა ან რა ფრინ-
ველია, ან რა ღვინის მსმელია და ან რის მკვამელია!“—

ყველანი სტდილობდნენ გამოცნოთ, მაგრამ ვერა-ვინ გა-
მიცნო. ბოლოს ბერომ უთხრა: „გამოცანაში ქალაქი მამცით
და გეტყვით რაც არის“.

— მოგვიცია,—წამოიძახეს ყველამ ერთ ხმად.

— მოდი ქალაქო ჩემთანა,
ხელი არავის აქ შენთანა;
სანთელ-საკმელი ღვთის წინა,
ოქრო-ვერცხლი ჩემ წინა;
გადაიქცა ფურცელი,
მტერს გაუსქდა მუცელი,
ღიამც იყოს ქორი.

— მაშ რაკი აგრეა, ერთ გამოცანასაც მე ვიტყვი, ყური
დამიგდეთ,—სთქვა ივანემ:

ერთი ვინმე სულიერი
მთა—მთა დადის ქარივითა,
ცეცხლი სძულს და შეშა უყვარს,
მშიშარია ქალივითა.

— ირემია,—გათაეებისავე შიძახა ბერომ.

— ერთი გამოცანა კიდევ მათქმევიენტო, თითქოს სთხოვ-
და ივანე, რადგანაც იმასაც უნდოდა ღვეწარჩუნებინა რამე გა-
მოცანაში.

— აბა თქვი,—უთხრა ბერომ.

— ე ჩემი ცხენი სოსანი,
სოსნისგან უფრო სოსანი,
წავა ინდოეთს წყალს დაღვეს
და ისევ მოვა ცოცხალი.

— ჩვენი ჭიკჭიკა მერცხალია, — უთხრა ვასოს ცოლმა.

— ლმერთმა შეიღობა მოგცეთ, — სთქვა ბერომ. მინამ დავიძინებდეთ ერთი საქონელს ჩაეხედოთ, ივანე; ეჭრაქს მოუკიდე და წამოდი, თქვენ-კი, — მიუბრუნდა დედაკაცებს, — მანამ ქვეშაგებს დააგებდეთ, სუჟრა გაშალეთ, ვივანშმოთ“.

VIII.

ომურის სიკვამლედ ორსავე მხრივ ბზით საესე ბაგებზედ კირკლეებით¹⁾ ება საქონელი. ბაგების ბოლოზე, გომურის უკანა კედელთან, ება ყორანა და ბაზიერა. ბერომ და ივანენ საქონელს ჩამოაუარეს. ყორანას მერცხალა აქეთ მიეყენებინა და ივის წინ რასაც მისწდომოდა სულ შეეჭმა ბზე. ყორანას ამისთანა სიხარბემ გული აუღელღეა ბეროს, მუჯღლუგუნი ჰკრა ზურგში და შეუტია კამბეჩს: „ჰაი შე, მგლის ეახშაშო, შენა, მიღეკ იქითა!“ — ჰაგრამ, მალე სიტყვა გაისწორა და სთქვა: „რას ემართლები კამეჩს; სიხარბე ხომ პირუტყყეთა წესია, რამდენჯერა ეხედავთ, რომ ამ ზაქს მშიერს ანარჩუმებს და იმდენი ვერ მოგვიხერხებია, რომ საბამი კირკალი პატარა იქითმიეწიოთ; ეგ სულ ჩვენი ბრალია, მითომ ჩვენც პატრონები ვართ და თვალყური გვიკორამ. ყორანას წინ ბაგის კუთხე ბზით საესეა და ამ ზაქისთენ კი აღარა დაუნარჩუმებია-რა; ხეალ აგება გავაკე-

¹⁾ კირკალი — წნელის საბამია საქონლისა.

თოთ, თორემ ცოდოა ე ზაქი, მალე დაუძღურდება და სიციცხლე მოესპობა.—ბზეს გაღმოსწია ბერომ ყორანას მხრიდან მერცხალასკენ, გამოვიდნენ გარეთ, დაკეტეს გომურის კარები და სახლში შევიდნენ.

IX.

როგორღაც უგემურადა ვარ,—ეუბნებოდა მეორე დღეს ბერო თავის ცოლს, თეკლეს.

— აიღეჩი-კი, მაგრამ, მგონი, ტყუილად. რაღაცას მაზმო-რებს. იმ დღეს მე და ივანე დიდ ხანს ვისხედით საბძლის წინ, უთოოთ იქ შამცივდა, როგორღაც ვატყობ, მგონი, სიცხეცა მქონდეს, თითქოს გულზედ მაწვეს რამე მეთქი; არა, თუ ისევ არ დაეწეჭი, ჩემი საქმე ცუდათ იქნება; შენ ერთი დუდგულის ყვაეილი მამიდულე დაელიო, აგება ოფლი მამგვაროს როგორ-მე.

თეკლემ ფაცა-ფუცით გაუშალა ხელ ახლად ლოგინი და შემდეგ მოუდულა დუდგულის ყვაეილი და სამი ქაშანურის ჯამი, ნაღული თაფლით დამტკბარი, დააღვიინა. ოფლი მოუვიდა, მაგრამ თუმცა პირველად გულზედ მეეშო, ოფლის შეშრობისავე უფრო ძალიან შეეხუთა გული, ჩხელეცა დაუწყო და მალე ხეელაც დააწყებინა.. სამი კვირის ავადმყოფობამ ისე ჩამოახმო და გააყვითლა ბერო, რომ თითქოს ტყავ გადაკრული ძელებია ასხმულიო. ბერო უკანასკნელ დღესა ჰგრძნობდა; იმისი ერთად ერთი დარდი ის იყო, რომ დაღატაკებულ გლენკაცობას ვერა უშველარა და თავისი ოჯახი მათ ვერ შეუერთა.

ბინდ-ბუნდი იყო. სახლში სიჩუმე სუფევდა. ბერომ გადა-აელო სახლში მყოფთ თვალი და სთქვა: ღედელი მამგვარედ და ივანესაც დაუძახეთ, აქ შამოვიდეს.

დაძახებისავე ივანე შევიდა სახლში და მიუჯდა ძმას.

— ჩემო ივანე, — სთქვა ბერომ მძიმეთ: — დღეს როგორც ვხედავ, გეთხოვებით ყველას. დღემდინ ერთად ვეწეოდით უღელს, დღეის იქით-კი მარტოკას გიხდება სათრევად: აბა შენ იცი და შენმა კაცობამ, თუ უჩემობას არ შატყობინებ ოჯახს. ჩემი უკანასკნელი თხოვნა ის არი, ჩემო ივანე, რომ ჩემი სურვილის ასრულებას შაუდგე მტკიცედ: მე იმდენი აღარ დამაცალა ი დალოცვილმა ღმერთმა, რომ ჩემი გულის წადილი მევე შემეხსრულებინა; აგები იმდენს ეცადნეთ ერთობ, რომ ე გაუმძღარი მგელი გააძეოთ სკეის უბნადან და ეგ უბანი ვარდის უბნად აქციოთ. უტოკლები და ქალურკლები¹⁾ მხარს მოგცემენ. აი სწორედ მაშინ შეგეძლებათ დასტკბეთ ყველა მოძმენი მფრინველთა სტეენით და გალობით. უეჭველად ეცადე, რომ ჩვენთაგანმა არაინ ნახოს ის სისაწყლე, რომელსაც დღეს ჩენისოფელენი ჰხედავენ. მოძმეთა სიკეთით დამტკბართ არ დაგავიწყდეთ და საფლავში მაინც ჩამამძახეთ: „თავს ეუშეველეთ-თქო!“ იქნება ყური მოეკრა და სამუდამოთ მოისვენონ ჩემმა ძელებმა.

ზიარების შემდეგ, ივანეს დახმარებით ბერო წამოჯდა ლოგინში, წარმოიდგინა მან ღეთის მშობლის სახე, შეაპყრო დამხმარი ხელები და კრემლ-მორეული თვალეები და ძლიეს-ლა წამაილულლულა უკანასკნელი ორიოდე სიტყვა: ღეთის მშობელო დედაე, მარიამ ქალწულო! შენ იყავ ჩვეენი მფარვეეე...

მეშო ბალიშზედ და განუტევა სული.

ელდასავით გავარდა სოფლად ხმა ბეროს გარდაცვალებაზედ. მეორე დღეს დილითეე შრომელაშვილების სახლი მთლად დედაკაცებით გაიშო. ყველა მათგანი, სათითაოდ მოთქმით ტირილში გულსაკლავი სიტყვებით თავს აბრალებდნენ ბეროს — ცოლშვილის, ძმის და მთელი ოჯახის ეაებას, ასმენ-

¹⁾ ყველა ესენი ახმეტის უბნებია.

დნენ და სთხოვდნენ უმამოდ ნუ დავეარჩენ, თავს ნუ გვაწებობ.

დერეფანი და ეზო მთლად გაიშო კაცებით, რომელნიც გულ-ხელ დაკრფილნი მწარეთ ქვითინებდნენ დედაკაცების მოთქმაზედ.

გამწარებული ძმა არაფერს ჰზოგავდა, ოლონდ-კი პატივი ეცა უკანასკნელად ძმისთჳინ და რიგიანად დაემარხა იგი. მელუქნეებში გულ-შემატკივარნი ბევრნი გამოუჩნდნენ ივანეს და ყველაფრით ხელს უმართამდნენ. თუმცა ოჯახში ბევრი რამ მოეპოვებოდათ, მაგრამ, როგორც მოგესხენებათ, ამისთანა შემთხვევაში სოფლად დუქნები აუცილებლათ საჭიროა.

ივანეს ჯერ თავის სიბერემ და ჯაფამ და ახლა ძმის უბედურებამ ხო სულ ბოლო მოუღეს და სიცოცხლე მოუსწრაფეს. სრული ორი წელიწადი აღარ უცოცხლია; მანაც დასტოვა თავისი შერყეული ოჯახი და მიეცა განსვენებას წიაღსა შინა აპრაპისასა.

ძმის-წულებს და რძლებს მალე ჩამოუტვარდათ ერთმანეთში უთანხმოება.

დედებს სრულებით ყურს აღარ უგდებდნენ და ზოგიერთების რჩევით, ივანეს წლის წირვის გადახდის შემდეგ, ერთი ოჯახი რამდენიმე ოჯახად დაიყო. ერთიანი სახლის და მარნის მაგიერათ, კუთვნილ სასახლე ადგილებში თითო ქოხი ძლიეს ჩადგეს; დიდი ქვევრები, ნაფი, ზოგიერთი საქონელი და სხვა ვაჭრებმა წაიღეს ვალში სრულებით მცირე ფასში; იმოდენა ოჯახიდან გაყრის შემდეგ თითქმის აღარაფერი შექმნდათ.

ვასომ კარის ვენახას მესამე ნაწილში ჩაიდგა თავისი ქოხი, სადაც თავის ცოლშვილით და მოხუცი დედით სცხოვრობდა დიდის ვაჭირებით. თუმცა ბევრსა შრომობდა ვასო, მაგრამ დედის სიკვდილის შემდეგ მას სრულებით მოესპო ცხოვრების

გზა. ვალში დააგირავე თავისი ენახი და გახდა სამუდამოთ ერთგული ყმა თვისი მოვალისა, რომლის წინაშე მოიხარა მან ქედი. თუმცა ცოლიც ხაბაზობდა და შრომობდა, მაგრამ მომეტებული ნაწილი მშიერ-მწყურვალნი და ტიტველ-შიშველნი დაიარებოდნენ. უფრო ხშირად-კი ჩამოგლეჯილი, გულ-ხელ დაკრეფილი და ფერ-მიმხდალი ვასო იჯდა თავის მოვალის— ცხენის წუწბუჯა, პეტრუზას, დუქნის წინ და ბრძანებას ელოდდა, სად წასულიყო და რა გაეკეთებინა. მოწყალების ნაცვლად მორჩილ მონას და ერთგულ ყურ-მოჭრილ ყმას დუქნის ბიჭები თავში უფაჩუნებდნენ.

დასასრული.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა.

როგორც მკითხველი დაინახავს, ბ. ხევის-უბნელი ფოტოგრაფიულის სინამდვილით აგვიწერს ჩვენი გლეხის ყოველ-დღიურს ცხოვრებას, მის კეთილ-გულიანობას, შეუწყვეტელ გარჯ-ვა-მუშაობას, მამულის მეტის-მეტს მომცემლობას და ბოლოს-კი მაინც წარმოუდგენელს სილატაკეს და უმწეობას ჩვენი გლეხისას. უმთავრეს მიზეზად გლეხის ამ გვარ ყოფისას „ცხენის წუბბელის“ ავტორს გამოჰყავს ჩვენი გლეხ-კაცობის განკერძოება, რის-გაშო გლეხს ყველა აღვილად იმორჩილებს, იმონაევებს, ატყაფებს, სკარცეავს, სჩაგრავს... ასეთ არა სანუგეშო მდგომარეობიდან გამოსასვლელ საშუალებად „ცხენის წუბბელის“ ავტორს ბანკი და დეპო არ მიაჩნია, რადგანაც ეს დაწესებულებანი მხოლოდ დამატებითს კუთვნილებას შეადგენენ ხალხის ცხოვრებისას და არა საფუძველს მისას. ამ გვარ საფუძველად ავტორს სამართლიანად თვითონ მამულ-დედულის საერთოდ მოვლა-მოშენება და წარმოება-განდიდება მიაჩნია.

საქიროდ ვრაცბთ განუმარტოთ მკითხველს, თუ, მართლაც, რატომ უნდა იმედი ეიქონიოთ, რომ გლეხთა ძალის და საქმის გაერთიანება (პირობის შეკერით) არის დიადი საშუალება მათი ცხოვრება-მდგომარეობის განკარგებისათვის.

სტატისტიკური ცნობები გვეუბნებიან შემდეგს: რამდენადაც დაღს მამულს, თუ საქმეს აკეთებს კაცი, იმდენად უფრო ნაკლები ხარჯი უნდა მის შემუშავება-გაკეთებას და ამიტომ თვითონ შემოსავალიც გაცილებით მეტა მოაქვს. სოფლის მეურნეობაში უმთავრეს ხარჯს მუშა-კაცი და საქონელი შეადგენს

და აი სწორედ ეს ხარჯები ვკირდება პროგრესიულად, როცა დიდს საქმეს და მამულს ვაკეთებთ. აი შემოსავლის განდიდების რიცხვები, როცა დიდს მამულს ვამუშავებთ:

როცა კაცი მარტო სუთს დესეტინას სთესავს, დესეტინა იძლევა წმინდა შემოსავალს 4 მან.;
როცა სთესავს ათს დესეტინას, დესეტინა იძლევა წმინდა შემოსავალს 12 მან.;
როცა სთესავს ოც-და-ხუთს დესეტინას, დესეტინა იძლევა წმინდა შემოსავალს 17 მან.;
როცა სთესავს ორმოც-და-ათს დესეტინას, დესეტინა იძლევა წმინდა შემოსავალს. 20 მან.;
ე. ი. ხუთჯერ მეტს, ვიდრე მაშინ, როცა კაცი მხოლოდ სუთს დესეტინას სთესავს.

დასკვნა. უკანასკნელს ხანებში ჩვენში დაიწყეს სხვათა შორის წარმოებითი ამხანაგობების დაარსება, მაგალითად, აბრეშუმის ამხანაგობანი და სხვა. აბრეშუმის წარმოება არის სხვათა შორისი საქმე ჩვენის ხალხისა, ე. ი. ერთი მეორე-ხარისხოვანი დარგთაგანი ჩვენი მეორნეობა-მრეწველობისა. უმთავრესი დარგი ჩვენი მეორნეობისა არის მიწად-მოქმედება; ამიტომ, ჩვენის აზრით, ჩვენი ყოველი ძალა და ზრუნვა ამ დარგის განმტკიცება-წარმტებაზე და ამაღლებაზე უნდა მივმართოთ და, რადგანაც კერძო კაცი აქ ბევრს ვერაფერს იზამს ძლიერი ბუნების და სოციალური ცხოვრების პირობების წინააღმდეგ, ამიტომ-მეურნეთაგან თავიანთი და სხვისი მამულების ერთად შეკუმშვა-კება-წარმოებას უნდა დაკადგეთ. კუხის ამხანაგობის საქმე თვალსაჩინო მაგალითს გვაძლევს იმისას, რომ ჩვენი ხალხი აღვილად გაიგებს მამულის დამასთან დამოკიდებულის ყოველ-გვარი საქმის შეერთებული ძალით წარმოების უკეთესობასაც და სიამოვნებით მიიღებს ყველა ამ გვარს ცდას ჩვენი პოლიეწეებისას.

შეერთებული ძალით მეორნეობა-მრეწველობა მარტო ნიე-

თიერის მხრით არ იქნება ჩვენთვის სასარგებლო; იგი ამ გვარადღე დიდად სასარგებლო იქნება ზნეობითი მხრით. თუ ღღეს ადვილად ემარცხდებით არსებობის ბრძოლაში, ადვილად ეკარგავთ ნიეთიერს და სულიერს სიმტკიცეს, ვნდებით სხვის მონად და ლუკმად, გვერთმევა ყოველი საშუალება თვისი ადამიანური ღირსების განვითარება-განმტკიცებისათვის და ვერც სხვას ვისმეს ვხედავთ ამაში შემწედ, რადგანაც ყველანი ერთს ტაფაში ვიწვით,—სულ სხვა იქვეა მაშინ: შეერთებული მეორნეობა-მრეწველობის ამხანგობას მუდამ ექნება საშუალება, ნიეთიერი და სულიერი, თავის დროზე მიეშველოს⁴ გაჭირებულს წიერს და დაინხნას იგი ღეღამიწასთან გასწორებისაგან...

ესთხოვთ ყველას, ვინც-კი ამ გვარს რასმე განიძრახავს, წერილით გვაცნობონ. მსურველთ შემუღლიანთ რჩევისათვის თუ სხვა დახმარებისთენ ჩვენც მოგემართონ.

ივანე როსტომაშილი.

შანი 15 კაპ.

ივანე ჩუხტომავილის გამოცემაში 1896 წელს.

1896 წლის განმავლობაში გამოვა 18 ახალი ქართული წიგნი და 1 ალბომი— „**ქართველთა ტომი**“ (картвельское племя) ასზე მეტი სურათით და მოკლე აღწერით.

რადგანაც მეორე მეტე წიგნის „**ქაჭმაღის**“ სურათები თავის დროზედ იერ მიერეთ პეტერბურლიდამ, მისი გამოცემა შემდეგისთვის გადაიდვა, ხოლო მეორე მეტე წიგნად გამოვა „**ქვაშლა-განათლება და შინის ისტორია**“ გ. ბოდბელისა.

შანი მთელი გარეცხვისა—4 მანეთი.

ვსთხოვთ

ჩვენ აგნებებს და ხელის-გომხვარლებს დანარჩენი ფულიც გამოგვიგზავნოც.

ჩენი აღრესი: Тифлисъ, Давид. пл., № 6, Ивану Павловичу Ростомову.

მი